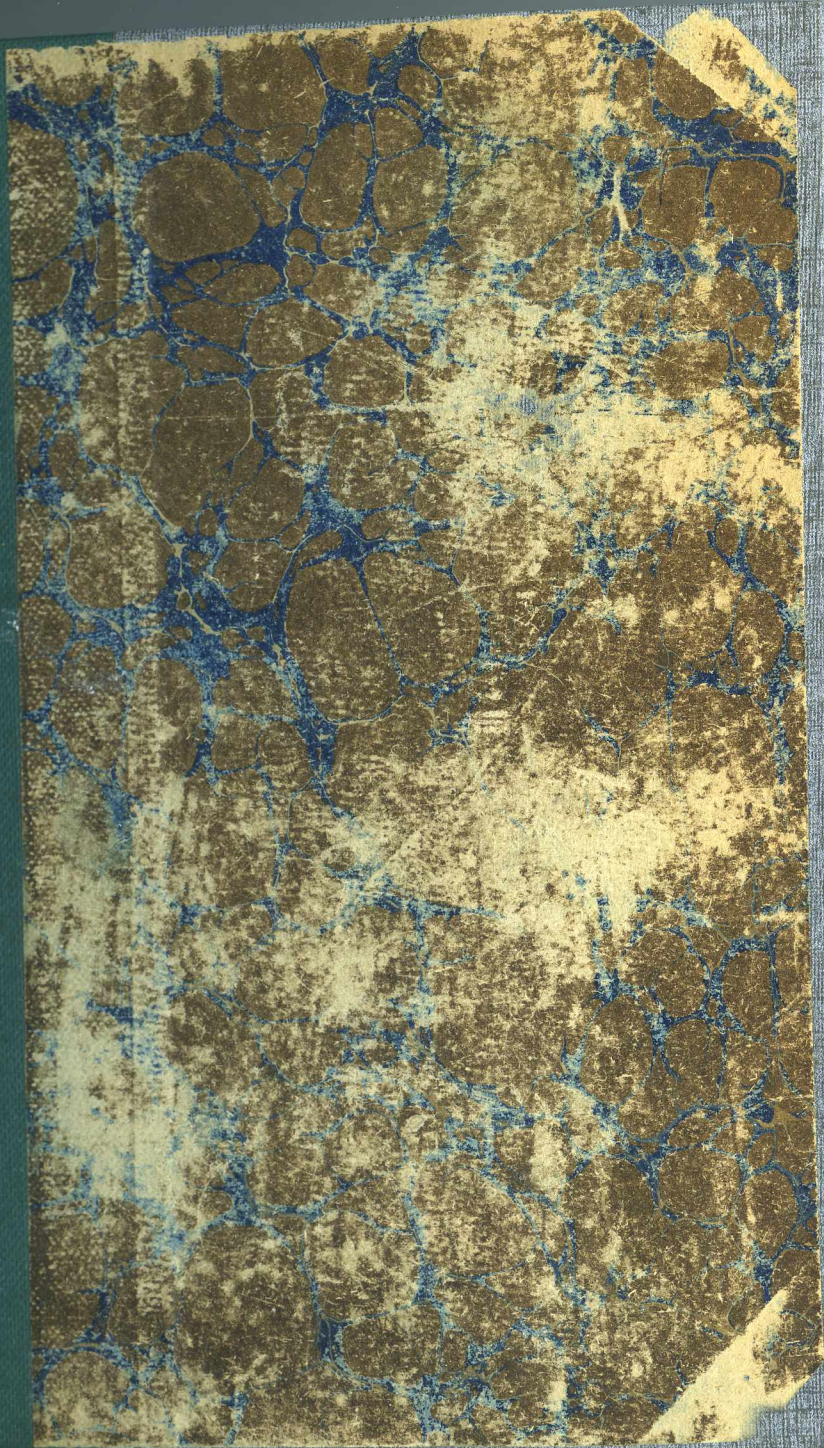


Politikai
röpiratok.

161.



161

1442

NEHÁNY ÖSZINTE SZÓ

A

KÖZÉPOKTATÁS SZERVEZÉSÉRŐL.

IRTA

KUN PÁL.

AZ EV. REFORMÁLTAK SÁROSPATARI KOLLEGIUMÁBAN A LÉLEK- ÉS
GONDOLKODÁSTAN, NÉMET NYELV ÉS IRODALOM RENDES TANÁRA.



11.

BUDAPEST.
LÉGRÁDY TESTVÉREK.

1873

LÉGRÁDY TESTVÉREK KIADÁSAI:

(Pest, nádor-utca 6. sz.)

-
- Jegyzék-napló gazdák számára. Ára 1 frt 50 kr.
-
- Hölgyek naptára aranymetszéssel. Ára 1 frt 60 kr.
-
- Közhasznú zsebnaptár. Ára 30 kr.
-
- Jegyzék-napló ügyvédek számára, 10. évfolyam. Ára 1 frt 20 kr.
-
- Jegyzék-napló mindenki számára. Ára 1 frt.
-
- Pénztárca-naptár az 1874. évre. Ára 20 kr.
-
- Portemonnaie-Kalender für das Jahr 1874. Preis 20 kr.
-
- Adressen-Kalender von Pest, Ofen und Alföfen pro 1873/74.
Preis 4 fl.
-
- Budapest térképe. Színes nyomás. Kis kalauzzal. Ára 1 frt.
-
- Széptani levelek. Horvitz rendszeres műve nyomán írta
Zsilinszky Mihály. Ára 1 frt 60 kr.
-
- Zadig, vagy: a végzet. Keleti történet. Írta Voltaire. Ford.
Rakovszky István. Ára 60 kr.
-
- Átalakulás, vagy: a Monte-Beni családrege. Írta Hawthorne
Nathaniel. Ford. Veres Sándor. Két kötet ára 2 frt.
-
- Klotild. Írta Karr Alfonz. Ford. Veres Sándor. Két kötet
ára 2 frt.
-
- Egy világpolgár levelei. Írta Goldsmith Oliver. Fordította
Csernátony Lajos. Ára 1 frt.
-
- Margit, vagy: a kettős szerelem. Írta Mme. de Girardin.
Ford. *Rakovszky István*. Ára 1 frt 50 kr.

NÉHÁNY ÓSZINTE SZÓ

A

KÖZÉPOKTATÁS SZERVEZÉSÉRŐL.

IRTA

KUN PÁL,

AZ EV. REFORMÁLTAK SÁROSPATAKI KOLLEGIUMÁBAN A LÉLEK- ÉS GONDOLKODÁSTAN,
NÉMET NYELV ÉS IRODALOM RENDES TANÁRA.



BUDAPEST.

LÉGRÁDY TESTVÉREK

1873.

DR. BANGSI BEZA

TEKINTETES

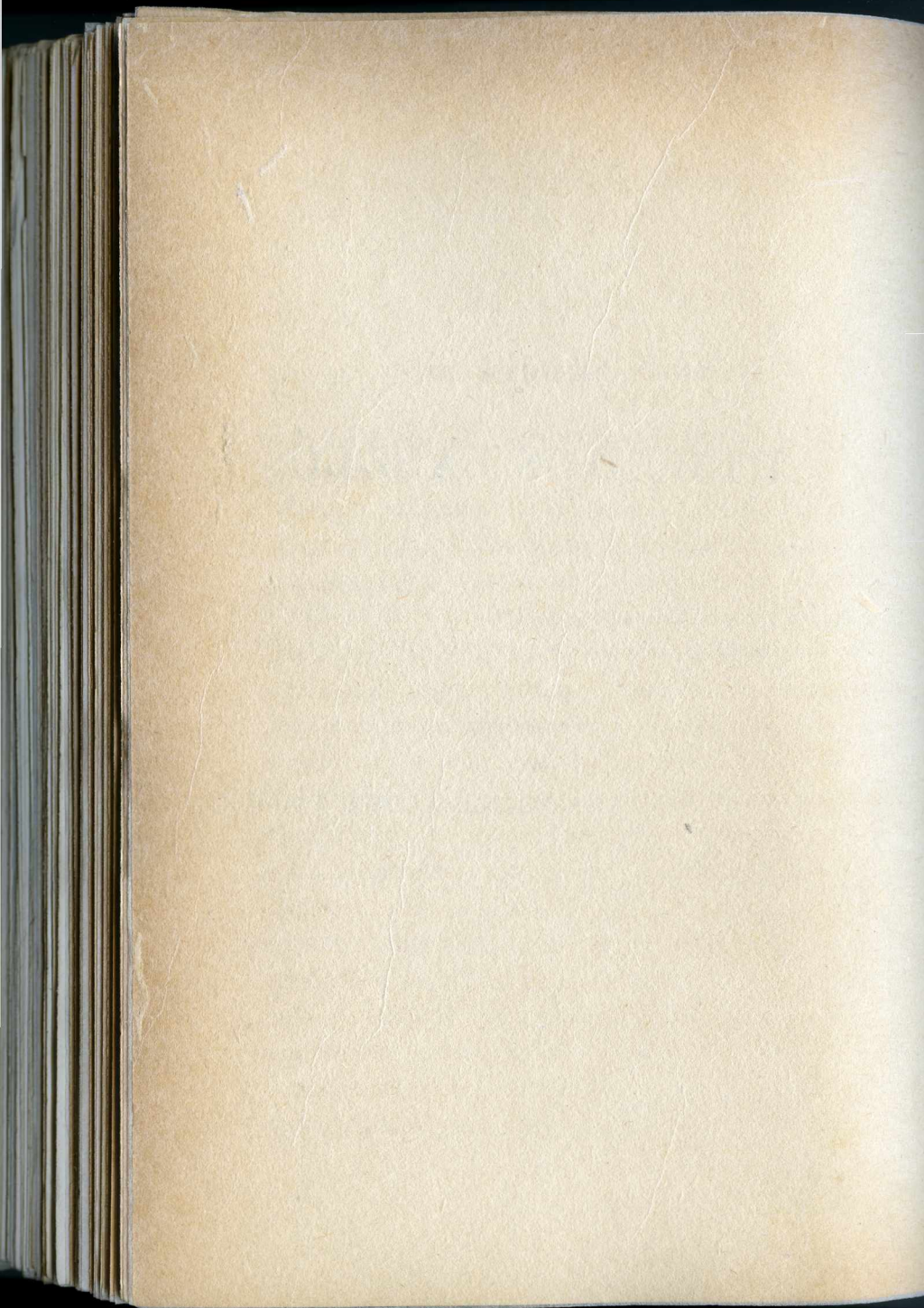
HEGEDŰS LÁSZLÓ

URNAK,

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA TAGJANAK, S A TISZÁNINNEI FŐTISZT. EV.
REF. EGYHÁZKERÜLET ÉS A SÁROSPATAKI FŐISKOLA VILÁGI ALGONDNOKÁNAK

AJANLJÁK

A KISEBBSÉGI VÉLEMÉNY PÁRTOLÓI.



Tekintetes Algondnok ur!

Magyar nemzeti közoktatásunk csak akkor fog egészséges, észszerű alapokon véglegesen s tartósan szervezhetődni, ha a tanférfiak véleményeiket, nézeteiket, legyenek azok bármily különfélék, egymástól elütők, sőt egymással talán homlokegyenest ellentétesek is, nem zárják magokba, hanem készségesen közlik egymással.

A véleményeknek surlódnioik kell, miután egyik sem követelheti a maga részére a csalhatatlanságot. Közoktatásügyünk sürgetően követeli az eszmék harcát, mely higgadtan, kellő tárgyilagossággal folytatva, hivatva van magyar nemzeti közoktatásunkat emelni.

Mi a magunk véleményét, miután azt kellőképen s többszörösen megvitattuk, jelen füzetben tanártársainknak s az oktatás és közművelődés barátainak elmondjuk: azt óhajtván, bár minél többen nyilatkoznának tanférfiaink közül s közölnék tapasztalataiknak becses és tanulságos eredményét.

Mi szívesen meghallgatunk minden hivatottat s készséggel ereszkedünk tárgyilagos vitatkozásba: hallgassanak meg minket is, kik az eszmék tisztázására vállalkozánk.

Tanácskozásaink eredményének följegyzésével, s egy-

öntetü nyilatkozattá alakításával közakarattal Kun Pál tanártársunkat biztuk meg, s munkálatát mint olyat, mely véleményünket hiven adja, magunkévá tettük.

Engedje meg Tekintetes Algodnok ur, hogy mi, mint a sárospataki ref. főiskolai tanári kar kisebbségi véleményének osztályosai, művünket önnek ajánlhassuk.

Ön legjobban ismeri törekvéseinket, szándékaink tisztaságát, melyek mást nem czéloznak, mint magyar nemzeti közoktatásunk emelését.

Önt a gondviselés arra hívta meg, hogy egy három század viharaival megküzdött s időnkint folytonosan előretörő nagy magyar iskola szellemi érdekeit ápolja; ugyanazon téren, közös törekvés, közös eszmék láncza fűzi önt mihozzánk, minket Önhöz.

Ezen kedves láncz egy szemét hadd képezze Önnek ajánlott jelen művünk.

Sárospatak, 1873. márcz. 15.

BOKOR JÓZSEF, NAGY GUSZTÁV, SZIVÓS MIHÁLY, TAR-
NÓCZY TIVADAR,
ref. főiskolai rendes tanárok.

E L Ő S Z Ó.

Midőn a mult év végén főtisztelendő Kun Bertalan superintendens ur által arra szólittatánk fel: adnánk véleményt a nagyméltóságú vallás- és közoktatási m. kir. miniszter ur által kitüzött 10 kérdés mikénti megoldhatása felől a végből, hogy egyrészt a tiszáninneri ref. egyházkerület közönsége középiskolai ügyeinkben önmagát kellőképen tájékozni tudja, másrészt a majd összejövő ref. egyetemes conventre küldendő képvisellete az elfoglalandó álláspont iránt tisztába jöjjön : városunkat igazán szomorú csapás látogatta meg.

Szomorú napok voltak azok, melyekben a sárospataki ref. főiskola tanári kara a miniszteri 10 kérdés megvitatását megkezdette. A kholera dult városunkban, naponként új meg új áldozatokat követelve, iskolai életünket hosszabb időre lehetetlenné téve, két tanártársunkat úgy szólván tanácskozásaink derekán közülünk kérlelhetetlenül kiragadva.

Mindazonáltal a tanári kar ernyedetlenül folytatta tanácskozásait, melyek egyik eredménye Szinyei Gerzson „Véleményében“ már hosszabb idő óta megjelent

s melyek másik eredményül tekintendő jelen néhány
összinteszó is.

Ugyanis tanácskozásaink folytán vélemény-különbsé-
gek merülvén fel, a kisebbség a maga véleményének köz-
zétételét szintén elhatározá.

Itt veszik t. kartársaink s a tanügy barátai a sáros-
pataki tanári kar kisebbségének véleményét.

Tanácskozásaink befejezése után a munkálat rendbe-
hozására több idő igényeltetvén, megjelentének késése em-
litett körülménynek tulajdonítandó.

Sárospatak. 1870. april 19.

KUN PÁL.

I. II.

1. A gimnáziumok jelen szervezetökben megfelelnek-e azon feladatuknak, mely szerint a magasabb műveltség megszerzésére készülő ifjúságot a tudományos pályákra, kiváltképpen az egyetemi tanulásra előkészítsek ?
2. Ha e feladatuknak nem felelnek meg, miben van e fogyatkozás oka ? Szervezetökben, t. i. felosztásukban (nagy és kis gimnázium) és tanrendszerökben ; vagy a tanerők elégtelenségében, vagy a tanárok által alkalmazott tanítási módszerben, vagy különösen az alsóbb osztályokban az egyes osztályba szorított tanulók túlságos számában ?

A mint első pillanatra is látszik, ezen két kérdés, mely egymással szerves összefüggésben van, a m. ministerium által azon célzatossággal tétetett fel előttünk levő alakjában, hogy a rá várt felelet határozottan tagadó legyen. S valóban, a dolog természetéből folyólag, alig is lehet egyéb, még ha mindenféle méltányossági okok kellőleg tekintetbe vétetnének is, mint tagadó. Ugyanazért mielőtt fejtegetéseinkben tovább haladnánk, határozottan kimondjuk s hangsúlyozzuk, miszerint : a gimnáziumok jelen szervezetükben azon feladatuknak, mely szerint a magasabb műveltség megszerzésére készülő ifjúságot a tudományos pályákra, kiváltkép-

pen az egyetemi tanulásra előkészítsék, egyáltalában nem felelnek meg. Ismét a dolog természetéből következik, hogy a m. ministerium által feltett második kérdés ezen fogyatkozás okainak beható fürkészésével foglalkozik s azokat 1. a gimnáziumok szervezetében, 2. tanrendszerökben, 3. a tanerők elégtelenségében, 4. a tanárok által alkalmazott tanítási módszerben, 5. az alsóbb osztályok túlnépességében véli leginkább föllelhetőnek. Kétséggkívül plausibilisnak látszik a fogyatkozás okait közvetlenül a gimnázium körén belül keresni, és pedig két okból: mivel először csakugyan vannak és lehetnek a gimnáziumok szervezetében oly hiányok, melyek azokat kítettött czéljokra sikeresen munkálni képtelenné tehetik, s másodsor mivel igen sok gondolkodástól, fejtöréstől s munkától kimélhet meg mindenkít azon körülmény, hogy a baj, a fogyatkozás okait, az iskola igen korlátolt körében feltalálván, azok eltávolításáról vagy teljes megszüntetéséről g y ö k e r e s r e f o r m n é l k ü l is lehet gondoskodni. Mivel napnál világosabb, miszerint csakis kellően szervezett, helyes tanrendszerű, kitünő módszerű tanerőkkel dicsekvő s korlátolt számu tanulókkal bíró tanintézet felelhet meg azon okos igényeknek, melyeket a társadalom tanintézeteitől joggal megkívánhat. Azonban az levén erős és változhatatlan meggyőződésünk, hogy a baj vagy fogyatkozás oka nem kereshető s nem is található fel kizárólagosan azon uton, melyen azt a m. ministerium feltett kérdéseiben kutatja, mi szükségesnek látjuk a fogyatkozás okait historiai uton nyomozni, s a mennyiben lehet

kideríteni, és pedig azért, hogy kimutathassuk, miszerint a kortól elmaradt iskola a korralhaladó társadalmat soha és semmiféle körülmények között ki nem elégítette s a jövőben sem lesz képes kielégíteni. Hogy ezt tehesük, igen rövid vázlatban szükséges a magyar gimnáziumok multjára visszapillanttanunk a következőkben.

A gimnáziumok tudományos életének történetét a következő négy főkorszak jellemzi leginkább: 1. az 1848-ik év előtti, 2. a Bach-rendszer, 3. a provisorium, 4. a magyar alkotmányosság kora. Lássuk, a három előző korszakban mik voltak a gimnáziumok, mi volt céljük, s annak megtudtak-e felelni? Ismét, hogy ezen kérdésre felelhessünk, tudnunk kell: mi volt a társadalom 1848 előtt, azután mi véln az az 1850 es években, s hova fejtett a provisoriumtól maig? Mert határozottan ki merjük mondani, hogy a milyen a társadalom, mindig olyan annak az iskolája. *) Fejletlen társadalmi viszonyok között fejletlen iskolai étellel, tudományyal, irodalommal találkozunk. Így p. o. a XIII-ik században azt, a ki olvasni s énekelni tudott, megtették kanonoknak. **) Ez volt az akkori szomorú

*) Dr. Th. Vogt, die österreichischen Realgymnasien 1873. Wien. Mottó: „Mit den Schulen eines Landes oder Volkes verhält es sich wie mit seiner Regierung: es hat in der Regel diejenigen, welche es verdient.“ -- Hasonló eszmét fejez ki.

**) Toldy F. magyar nemzeti irodalom története, Pest, 1872. I. köt. 68. l.

korszak tudományos mértéke. Később azonban mind többet és többet követeltek.

A társadalom ily fejletlen korszakában, igen világos, az akkori csekély tudomány, ha ugyan megérdemli ezt a nevet, szerzetesek kezében volt. Ők állítottak koruk szükségleteinek megfelelő közpiskolákat, s az iskola megfelelt az élet követelményeinek. Ezen szerzetesi iskolák egy-némelyike a reformatio korában a hitújítók kezére került, s általok ismét átalakítottak a kor szükségéhez képest. Nem szándokunk hosszasan időzni sem az akkori társadalmi, sem iskolai állapotok körében, csak annyit jegyzünk meg, hogy az iskolák mindenkor összhangban voltak azon társadalmi viszonyokkal, melyek között keletkeztek, s azt nyújtották mindig a tanulni vágyóknak, a mit az élet követelt. S ezt tették az 1848-ik év előtti középiskolák is.

Mi volt magyar társadalmunk 1848 előtt? Miféle kellekeket, milyen mértékű tudományt követelt azon tagjaitól, kik motorai akartak lenni az akkori politikai vagy szociális életnek? Bizony, édes keveset ahhoz képest, a mit a mai társadalom jogosan követelhet fiatalságunktól. Pályaválasztás alig adott fejtörést a magyar ifjunak, a ki okvetetlenül prókátorrá lett, mivel a politikai pályát akkor kizárólag a diplomatikus osztály tartotta lefoglalva, a születési aristocratián s középnemességen kívül. A jó izlés tehát azt követelte, hogy lett légyen fő vagy köznemes a haza reménye, prókatori diplomára tegyen szert s így jutott nemzetünk a „prókátornemzet” megtisztelő cziméhez. S az iskolák az élet ezen

iránylatát vállalva igyekeztek elősegíteni. A gimnázium, mely közbevetőleg mondva, tetszés szerint 4—5—6 osztályból állt, igazán nem nyújtott semmi tudományt. Latin grammatika, syntaxis, rhetorica, poesis, a mennyiségtan alapelvei, mind nagyon hiányos, sokszor brutális rendszerben magoltatva, képezték az ifjat akadémiai vagy egyetemi szakpályákra. Ezen egész rendszer, melynek ecsetelésére a latin nyelvet illető nézeteink előadásakor szükségképpen visszatérünk, annyira rossz volt, de ismét korának annyira megfelelt, a mennyire jó hozzá képest a mai, melynek azonban megvan azon szerencsétlensége, hogy társadalmunk követelményeinek sok tekintetben meg nem felel.

Az 1848-iki dicső emlékü korszak a táblabirák mamuth-világának örökre véget vetett. Az enyésző táblabiró-politikusokkal együtt sorvadtak iskoláink. A Bach-korszak sok bűne közt azon egyetlen érdemmel dicsekedhetik, hogy a hályogot a nemzet szeméről minden tekintetben s főleg iskoláit illetőleg levette. A paranesszóra, mely ellenmondást nem tűrt, rendezkedni kezdtek, végkép lesülyedt középiskoláink is, s a rendszer mely megállapított, ha kellő eszélyességgel, hazai viszonyainkat tekintetbe veszi, még akkoriban bizonyára hivatva lett volna iskoláink nagy mérvű felvirágoztatására. Legalább a középoktatás terén mozgalmak csakugyan keletkeztek. A gimnázium, bár teljesen átalakított mi-voltában is, kezdé a magyar társadalmat többé ki nem elégiteni. Az előbbi összhang, egyetértés megszűnt iskola és élet között s az üdvös controversia eredménye a középiskola

modernebb megjelenése lett a reáliskolában. Ezen iskola nálunk kizárólag azon szükségből állt elő, hogy a magyar ember, bezárulva látván maga előtt a politikai pályát, többé nem tartotta czélszerűnek fiát nyolcz évig a latinon kívül még a görög nyelvvel is terheltetni, mely nyelv pedig az antique classicismus becsesebb fele, de a mely 1848 előtti gimnáziumainkban nem tanítottatott. A magyar ember, ki immár elszánta sarját más pályára is adni, mely ha politikai dicsőséget nem is, de anyagi jutalmazást ígért, végkép megijedt Thun rendszerétől; nemcsak azért, mivel az germanizált, hanem azért is, mivel egy ó-világi nyelv helyett kettőt tartott a formalis képzés szempontjából szükségesnek. Tudjuk, a panasz mint ma, az 1850-iki korszakban is általános vala, hogy miért is kinozzák ifjainkat Cicero, de főleg Demosthenes ódon nyelvével. A reáliskola tehát, mint a középiskola újabb incarnatiója, keresetté lőn, s becsesebb ma is, mint a mult felé mosolygó gimnázium, mit a kétségbevonhatatlan statistikai adatok erősen bizonyítanak. Mert, míg a gimnáziumi tanulók száma 1867—1871-ig 2698-al apadt, addig a reáliskolába járók száma 2652-vel szaporodott. *) Tehát, míg a gimnázium már napjainkban is úgy tekintetik, mint a mult iskolája, addig a reáliskola, mint az élet gyakorlati céljainak s a mai modern társadalom szükségleteinek inkább megfelelő jelen s némi átalakítással a jövő iskolája. Ebből is, bár rövid vázlatban, láthatjuk, hogy a fejlettebb társadalom moder-

*) Középtanodai tanáregylet közlönye. 1873. III. füzet 146 lap.

nebb iskolát követel, s a másikat, mint sok tekintetben túlhaladt álláspontút, magáénak többé nem tekintvén, anti-quenak nézi, s bár lassan-lassan, de elvégre el fog tőle fordulni.

A Schmerling-álalkotmányosság és provisorium korszaka, mint politikai, úgy iskolai tekintetben is nyomorult, élehetetlen vala. Kezdték, különösen felekezeti középiskoláink, visszavágyódni az egyiptomi husos fazekak mellé. Thun Leo 8 osztályt követelt, teljes szakrendszerrel s következőleg szakképzett tanárokkal; a természettudományokat kellő mértékben előadatta; — 1860 után felekezeteink visszahozták algimnáziumaikba a merev osztályrendszert, mely pedig éppen tudományos és pädagogiai szempontból nem pártolható. Középiszkolai életünk sivár, alaktalan képet nyújtott, mely azonban maig sem esinosodott meg, daczára az országos tanáregylet, közoktatási tanács és a m. kormány buzgó experimentálásainak. Már 1867. után maig folytonosan a kísérletek korát éljük. A Lutter Nándor-féle szerencsétlen tanterv, mely később boldogult br. Eötvös József ministersége alatt a hirhedett lyceális tanterv-javaslattá nőtte ki magát s ajánltatott s megvitattatott jobbra-balra, mind csak agonizálások s elvitázhatlanul azt mutatják, hogy a gimnázium és az élet egymással ellentétbe helyezkedtek, mely ellentétet áthidalni, mely disharmoniát összhangba olvasztani nem félrendszabályokkal lehet, hanem egészséges, radikális reformmal.

Gyökeres reformot ajánlunk tehát s nem foltozgatást.

A m. ministerium által feltett 2-ik kérdés részletező puhatoló-zása reformtörekvésnek éppen nem tekinthető. Avagy helyese-e a fogyatkozás okait egy oly rendszer egyes részeinek beteges állapotában kutatni, a mely rendszer egészében tekintve kórságos, korhadt, elavult? Nem azt mutatják-e a számok, a statistika ezen billentyűi, hogy tanférfainknak a mult bizonyos hagyományaival okvetlenül szakítaniok kell, ha életre való iskolarendszert akarnak létesíteni? Vagy a reáliskolai tanuló közönség folytonos szaporodása s a gimnáziumi ifjuság létszámának rendszeres csökkenése csak esetleges, csak idői-e? Majd megfelel rá a közel jövő.

Hiszen a mi a multban jó, czélszerű volt, az ma már lehet ki nem elégítő, sőt terhelő, az emberiség haladását akadályoztató. 1848 előtt a latin nyelv uralgott közéletünk, s olyan a milyen tudományunk fölött: ma a tudomány az ókor ezen tiszteletreméltó nyelvén csak elvéte hallatja szavát. Az emberiség előtt ma már a tudomány nyelveiül az óriási terjedtségű német, francia, angol stb. nemzet nyelvei tündöklenek. Új világ, új eszmékkel, hatalmasabb küzdelemmel óriásilag nagyobb fényvel és árnyval, mint akár Hellász, akár Róma virágkorában. A természettudományok átalakították s folytonosan mindinkább átalakítják az emberiséget, oly eszméket támasztva, oly vívmányokat mutatva föl, melyekről egy Szokratesz, Plato, vagy Cicero még álmában sem ábrándozhatott. Ki tartaná ma művelt embernek azt, ki Virgil nyelvén ékesen írva s szólva, a chemia, biologia, physica, astronomia stb. tu-

dományával, az emberi ész ezen legbecsesebb vívmányaival merőben ismeretlen volna? S nem az idők jelei mutatják-e, hogy középiskoláinkat úgy kell átalakítanunk, hogy azok a mai általános műveltség kifejtésére képesek legyenek? Igen, de a foltoztatás minderre nem segít. A ki mindig csak a múltba tekint, nem készíti elő a jövőt. Bátran ki merjük mondani, hogy azon iskolák, melyekben a latin nyelv, az antique classicismus ezen gyöngébb fele fog uralkodni, sem most, sem a jövőben nem fognak hivatásuknak megfelelni, legyenek bár a leghelyesebb tanterv alapján szervezve, s a legkittünőbb tanerőkkel ellátva.

Avagy azt hiszi a m. kormány, hogy a XIX-ik század iskoláit ó-kori eszmékkal reformálni lehet? Aligha. Mindnyájan tudjuk, látjuk, hogy gimnáziumaink igen éretlen ifjakat adnak át a szakiskoláknak vagy egyetemnek. Panaszkodunk, hogy a latin nyelv tudása közülünk kivesz, mintha azt, a mi komolyan veszni indult, valamely iskolai rendszer megmenthetné az enyészettől? Keressük a hibát, majd a gimnázium kéttagúságában, kis és nagy gimnázium, mintha ez lényeges, vitális kérdés volna, majd a tanrendszerben, melyet ugyan évenként változtatunk, de csak olyanformán, hogy a mi régen akadályozó volt benne, valahogyan ki ne felejtessék. Ha 1848—1873-ig már nem ment az ó-classicismus sehogysem, sürgetjük egy újabb szervezetben ismét s azért, hogy miatta egyéb, a mai kornak megfelelő tudomány is pangásra legyen iskoláinkban kárhozható. A gyermekruhából már kinőttünk, húzódjunk tehát össze, próbáljunk be-

leférni, de úgy, hogy az szét ne szakadjon. Pedig egyszerű, de igaz, hogy az egyiptomi mumiát hiában kísérled meg bármily hatalmas villanybattériával galvanizálni, holt tárgy marad, életet belé nem lehelsz. Ily holt tárgy már az az unalomig, örökösen emlegetett ó-kori klasszicizmus, mely középiskoláink nyakán ül s szüntelenül fojtogatja a magyar nemzeti nevelést s a modern tudományos haladást. Vagy talán a tanerők elégtelensége s a tanárok által hibásan alkalmazott módszer az oka annak, hogy gimnáziumi ifjaink az érettségi vizsgálaton a tudományos banqueroute-ról tesznek szomorú tanubizonyságot? Kétségkívül a tanerők elégtelensége komoly akadálya lehet minden haladásnak, valamint a nem helyes módszer is elüti a czéltól a sietőt, de hiszen a mi ifjaink nem igen sietnek az ó-classicizmus cas taliai forrásához, s bármily methodust fogunk is alkalmazni, ha a latin nyelvet Rómával együtt élővé visszavarázsolnunk nem sikerül, hasztalan minden törekvés, a mai kor gyermeke egyébbért hevül.

A módszer e szerint addig is, míg a latin nyelv gimnáziumi uralma tart, szintén csak mellékesen vehető tekintetbe. Mivel alkalmazhatjuk a legjobb módszert, a legkittinőbb tanárokat kellő mennyiségben, megszabhatjuk osztályonként, hogy a tanulók létszáma a 30—40-et meg nem haladhatja, nem igen fogunk derekabb eredményekre jutni mint eddig. Szép elmerengni a multon, de a jelenért s jövőért is kell tennünk valamit. A mai kor pedig azt követeli, miszerint a mult bizonyos hagyományaival szakítva, a mult

tulzott kegyelete s tulbecsülése miatt támadt controversiákat áthidalva, alkóssunk egységes középiskolát, mely teljesen magyar nemzeti nevelési alapon szervezve a magyar ifjunak a mai általános műveltséget megadni képes legyen.

III.

Mi annak oka, hogy gymnáziumainkban a latin nyelv oly kevés sikerrel tanittatik, s különösen honnan ered az, hogy nálunk a görög nyelv tanítása iránt ellenszenv uralkodik, mint sehol másutt?

Midőn a m. ministerium ezen fontos kérdést feltette, nem kételkedünk, olyan választ várt, mely különösen a latin nyelvnek gymnáziumainkban mai nap divó módszerét vegye éles bírálat alá, s ezzel kapcsolatban, a tanerők felett szemlét tartva, azoknak a jövőre jó tanácsokkal szolgáljon. Miután meg vagyunk arról győződve, hogy azon válaszok legnagyobb része, melyet különféle testületek ez érdemben adnak, vagy eddigelé adtak, a latin nyelv módszertani kezelése körül fog forogni, s a hibát, eredménytelenséget nem ott fogja keresni a hol van: mi radikalis álláspontunkhoz hiven kijelentjük s hangsulyozzuk, miszerint, előző czikkünkben kifejtett nézeteink alapján, meg vagyunk arról győződve, hogy a latin nyelv a jövőben, adassék elő bármily kitünő tanerők által, bármily helyes módszertani alapon, soha oly eredménynyel

taníttatni nem fog, mint 1848 előtti, minden tekintetben gyarló iskoláinkban. Ugyanezért, mielőtt tovább haladnánk, kijelentjük, mikép a mai és jövő nemzedék testi épsége, s lelki művelődése érdekében óhajtjuk, hogy ezen, a mult időkből áthozott ballast középiskoláinkból határozottan kiküszöböltessék.

Tudjuk ugyan, hogy ezen indítványunk, vagy ha nyg tetszik, óhajunk még a magyar tanférfiak körében is jelenben csak igen csekély visszhangot kelthet, ez azonban mind egy. Annyi bizonyos, hogy a jövő a miénk s az nekünk kétségkivül igazságot fog szolgáltatni. Lássuk csak miért?

Sokan vannak, mondhatni majdnem túlnyomó számmal, magyar tanférfiaink között, kik a hagyományokkal szakítani vagy nem birva, vagy nem akarva, a gimnáziumot egyedül csak az alaki képzés szempontjából tekintik, s a nyelvtanítást is tisztán alakilag kezelendőnek tartják annak körén belől. Részünkről, kiket sem hagyomány, sem előítélet, sem a klassicismus babonája nem köt, bátorkodunk említett tanférfiakkal, mind a latin nyelvet, mind egyéb középiskolai ügyeket illetőleg, teljesen ellentétes meggyőződésben lenni.

Azok véleménye szerint, kik a gimnáziumban minden áron csak az alaki képzést, tehát a szellemi gymnastikát sürgetik, az ugynevezett ó-klasszikai, a hellén és kiváltképpen a latin, azért tartatnak különösen alkalmasokul gimnáziumi oktatásra, mivel, mint a közbeszédből elkallott nyelvek, továbbfejlődésnek, hangtani áthasonulásnak

idomkopásnak többé kitéve nem lévén, bevégezett, tökéletes idomtant mutatnak, mely idomtán figyelmes szemlélgetése, mint a formalis logika, sőt ennél is inkább, törvényszerű gondolkodásra érleli a tanuló ifjat, és így a latin nyelvtanítás, az alaki képzés egyik, s pedig szerintök legbecsesebb eszköze, melyet más oldalról, mint a logikus gondolkodás kifejtője s legbiztosabb vezérlője a mennyiség-tan határol s illetőleg egészít ki. Tehát a latin mint holt nyelv által, melyet az életben az ifju már sehol nem hall, mely a mai fejlettebb társadalom társalgási nyelvét többé nem képezi, kell szerintök kifejteni a magyar ifju rendszeres, törvényszerű gondolkodási képességét. S ezen az uton vezetik, nyolcz egész éven át, a jobb sorsra méltó ifjakat oly eredményre, mely egészében és részleteiben tekintve egyiránt szégyenletes. S midőn az eredmény, a szellemi Soll und Haben azt mutatja, hogy a tudatlanság, mint szellemi deficit, a sok latin grammatizálás alatt ijesztő mérvben nőtt, addig azon csekély vagyon, azon eredeti tőke, mely jó remény fejében kamatozásra elhelyeztetett, teljesen elpendült. Sem nyelvtudás, sem kellő reális ismerettel nem bírván legtöbb, középiskolát türhető sikerrel végzett növendékeink. Ekkor az antique iskola barátai kibuvó-ajtókat keresnek s találnak ilyeneket a módszertani kezelésben, a tanárok képzetlenségében stb., csak abban nem, a miben főképpen feltehető: a systema teljes korhadtságában s azon sajátságos körülményben, miszerint éppen a latin nyelv mint, holt nyelv, nem dicsekedhetik azon historiai

jogosultsággal, melyet némely középiskolai chauvin a jelenre s jövőre iskoláinkban részére vindicál.

Meg vagyunk arról győződve, hogy mi sem könnyebb, mint ezen állításunk igazolása. Mik voltak a mi 1848 előtti gimnáziumaink, ha ugyan ezen névre méltók valának, a mit tagadunk, mint latin iskolák, azaz olyan iskolák, melyeknek majdnem egyedüli, kizárólagos célja, törekvése, aspirációinak középpontja, a latin nyelv betanítása volt. S ezen célra régi iskoláink bámulatos szívóssággal törtek, s ha nem ismernők módszerüket s az akkori társadalmi viszonyokat, azt is mondhatnók, hogy ez irányban bámulatos, sőt utolérhetlen eredményeket produkáltak. Mert míg a mai legkitünőbb gimnáziumi növendék sem viszi többre a latin nyelvbeni tudását, mint a klasszikus írók műveinek rendkívül hiányos, hézagos és bizonytalan megértésére, addig régiebb iskoláink leggyöngébb növendékei is képesek voltak latin nyelven írni, társalogni, s azok, kik később kiváltak, mint tudósok, politikusok, papok stb., valódi klasszikai latinsággal fényelegni. Honnan tehát ez a képzelhetlen különbség? Hiszen mai kitünőbb latin nyelvtanáraink sem lennének képesek Cícero nyelvén hosszabb conversatiót folytatni? A titok kulcsa valószínűleg a régi iskolák kitünő módszerében rejlik? Aligha nem?! . . . Lássuk tehát pár vonásban a régi kitünő methodust.

Ime. A latin nyelv tankönyve nagy bölcsen latinul volt írva, ha nem éppen classicus is, de legalább huszárdeáksággal, járta a Quae maribus, különféle versus

memoriales, clavis, pons asinorum s több efféle szellemdús tankönyv, s ez forgott ifjuságunk kezén éjjel-nappal. Mai tanférfiaink alig mernék az idegen, növendékeik által nem értett nyelvet ugyanazon nyelven tanítani. Ha a mai tanuló mindenek előtt egy rendszeres nyelvtant kap kezébe, melyből saját nyelvén a ragok, esetek, idomok proteusi formáival s azok egymáshozí viszonyával tudományosan megismerkedik, addig a mult idők tanulóját grammatikájában mindenekelőtt ezen kérdés várta: quid est grammatica latina? s az iskolamester a belépő kis nebulot ezen fogós kérdéssel fogadta: Scisne latine puer? — Látjuk ebből is, hogy a régi iskolák tankönyvei éppen nem voltak sem az értelemre, sem azon alaki képzésre tekintettel, melyet a mai tanárok oly erősen hangsúlyoznak; ezéljok vala, betanítani a latin nyelv használatát, mindenek előtt ugy, a mint az az akkori köz- és magánéletben divott, s később, midőn már a nyelvet birta növendékök, megismertetni velök a latin klassicismust.

De talán voltak egyéb kitünő tanítási segédeszközeik? Voltak, s pedig hatékonyak s ugyanazért említésre méltók. Hogy egyéb brutalitásokat mellőzzünk, melyek az észnélküli magoltatás dicső corollariumai valának, csak a signumot, más néven taurust említjük. Signum vel taurum habes? Kit ezen kérdés bűnösül talált, ellehetett készülve ezen parancsra, melyet a ludi magister adott a nebulo conscolarisának: duodecim baculos ex durioribus. — A régi iskolák veszett rendszere és módszere tehát ez volt: gépies, észnél-

küli magoltatás, megfélemlítés, igen is kézzel fogható s egyéb-
bel is érzékelhető testi büntetések, embertelen, oktalan sa-
nyargatások. A latin nyelv volt a latin iskola kizárólagos
célja. Ezzel foglalkozott a tanuló reggeltől estig; néha, in-
kább csak szórakozásképpen, hallott egy kevés elemi mennyi-
ségtant, esetleg földrajzot, vallást. De latinul megtanult de-
rekasan. Megtanult úgy, hogy miatta elfelejtette az anyjate-
jével szopott magyart. Innen támadt az a furcsa anomalia,
hogy a magyar ifju valami csekély nyelvtani ismerethez is
csak latin nyelven szerkesztett magyar nyelvtanokból jutott.
A régi iskolák arcanuma tehát ez volt: megegyeztek az
élettel, csak azt adták, a mit az élet köve-
telt.

Már pedig 1825-ig s még némi tekintetben 1848-ig is,
a latin nyelv uralkodott a magyar közéletben; a diákokon lati-
nul szónokoltak, a honoratiorok latinul beszéltek, közép-
rangu neveltebb nemes asszonyaink képesek voltak arra, a
mire a mai klasszikus tanárok nem vállalkoznának, csinos
latinságu conversatio folytatására, sőt hogy a tableau egész
legyen megemlítjük, hogy kivált oly helyeken, hol valamely
zárdai nagyobb iskola vagy collegium volt, a latin nyelv culi-
naris használata bizonyos, bár igen korlátolt fokig, még az
urak s deákok körében forgó cselédekre is ráragadt. Egy
szóval a latin nyelv nemzeti [kifejlődésünk kimondhatatlan
kárára a legujabb időkig rajtunk zsarnoki hatalommal ural-
kodott, még pedig oly mérvben, a minőben jelenleg sem a
német, sem egyéb bármily előszeretettel dédelgetett nyelv

nem bir és nem birna uralkodni. És mégis mindannak daczára, hogy előnyelvül tanittatott, a tudomány, az élet követezte, mily brutalis eszközöket kellett alkalmazni, hogy a czél, a latin nyelv betanítása lehető legyen. De lássuk a latin világot tovább.

A lánglelkű Révai Miklós 1806-ban a pesti egyetemen latin előadásokat tartott*) magyar ifjaknak a magyar nyelv- és irodalomból, s adta ki tudományos magyar nyelvtanát latinul. Péczeli Debreczenben, még nem oly igen régen, latinul adta elő az egyetemes történelmet s latinul is írta meg s adta ki ez irányú művét. Pápan Márton István, kiről pedig mint a nemzeti nyelv és szellem igazi barátjáról s előmozdítójáról tisztelettel s szeretettel kell megemlékeznünk, Krugot németből latinra fordította 1819. évben s tanította a bölcészetet a 20 és 30-as években latinul; s noha már ő akkoriban, a latin nyelvnek magyar nyelven előadását s a görögnek az iskolába behozatalát sürgette, s e czélból magyar nyelven latin és görög nyelvtant írt, a bölcészetnek magyar nyelven előadását még akkoriban nem hitte lehetőnek. Ennyire belerögzöttek legjobbaink is a latin nyelv igájába. Valóban, ha szégyenteljes nem volna, komikusnak lenne mondható a mi egész régi latinizálásunk.

A latin klasszicizmus mai pártolói legerősebb érvül azt szokták emlegetni, hogy a latin nyelv tanítása, kiváltképpen

*) Toldy. Magyar nyelv és irodalom kézikönyve. I. köt. a XVI. XVII. és XVIII. század költői. 510 lap.

az alaki képzés szempontjából szükséges, mivel a formális képzést a közéletben már használatban nem levő nyelv által kell kifejezteni. De hát a régi iskola, melyet pedig nem vádolhatunk azzal, hogy reális képzést adott volna, ezt tette-e? Éppen nem. Az latinul tanított, vagyis az akkori tudomány, irodalom, közélet élő nyelvén, s mivel élő nyelvet, azaz oly nyelvet tanított, melynek akkortáiban szükségessége vita tárgya nem lehetett, haladt oly bámulatos sokra. Az akkori középiskolák görögöt nem adtak, pedig ez lett volna az élő latin mellett a mai felfogás szerinti igazi formális képzőeszköz, miután ez az akkori közélet nyelve nem volt. Jól tudjuk, a görög, az antique klasszicizmus ezen szebbik, becsebb fele, csak ugynevezett akadémiák on adatott élő s ott is bizony gyarlón. Ezeket tudva, azon csak bámulhatunk, ha tanférfaink az alaki képzés szempontjából a multa hivatkoznak, s annak főeszközeként a mult élő nyelvét, a latint tekintik. Bátrak vagyunk azt kérdezni, vajon a logikus gondolkodást a magyar nyelv, a maga szigoru logikai rendszerességével, nem helyesebben, könnyebben és észszerűbben fejtheti-e ki, mint a latin a maga, különös filologiai magyarázatokat igénylő, rendhagyásaival? Tudjuk, hogy a logikus gondolkodás s a formális képzés egyik leghatékonyabb eszköze a mathesis. Van-e ebben kivétel, rendhagyás? — Ugy-e bár ezen tudomány éppen azért fejt ki rendkívül az ész, mivel egyik tétéle szigoru következménye a másiknak? Holott a latin már nominativusában gyakran oly átváltozott gyököket mutat, melyeket magasabb filologiai

buvárlással lehet csak átlátni, megérteni. Átalában az árja nyelvek, az idők folytán roppant átváltozásokon menvén keresztül, éppen az alaki szigorú logikai képzés mulhatlan feltételeit nélkülözik. És ezért, ha már csak nyelven lehet és kell gyakorolnunk a logikus gondolkodásban ifjainkat, gyakoroljuk az altáji nyelvek egyikén s jelesen a mi legészszerűbb: a magyaron, melynél logikusabb, rendszeresebb, átlátszóbb nyelv valóban alig képzelhető.

Igen, de a latin alakdús nyelv, s éppen a formák azok, melyek értelmünkbe hatolva, fejlesztik a rendszeres gondolkodást? — Hát a magyar nem alakdúsabb-e a latinnál, vagy akár a török, melyről Müller Miksa is elismeri, hogy formák tekintetében a szanszkritnak sem enged? Már pedig azt el fogja ismerni minden latin filolog, hogy a szanszkrit formadúsabb, mint akár a latin, akár a görög! Átalában az árja nyelvek flexiójuk miatt sem alkalmasak annyira a formalis érzék kifejtésére, mint a még alacsonyabb fokon álló altájiak. Amazok hasonlítanak azon finom szövetekhez, melyeknek egyes szálai annyira összefonódnak, mikép szálakra szétszedés nélkül egyes részeik kellőleg nem szemlélhetők, emezek olyanok, mint a kristálypohár, átlátszók minden porcizikájukban.

Igen, de a latin klasszikai irodalom olyan, melynek szépségei ma is bámulatra ragadják az emberiséget, s melyek utánzata a hazai magyar nyelv és irodalom emelésére oly nélkülözhetlen? Nincs abban kétség, hogy a latin irodalom sok becses és kitűnő művet mutat fel, melyet a szaktu-

dós még sokáig fog buvárlata tárgyául választani. Értstik meg jól, a szaktudós, s ezért legyen az ó-classicismus egyetemeken, akadémiáinkon derekasan képviselve. De ha azt állítjátok, hogy a gyermek vagy serdülő ifjú egy Tacitus, Lucanus, Horác, Virgil szépségeit bámulja, azt feleljük, igenis, csodálattal, valódi ámulattal bámulja, s pedig annyival inkább, mivel hogy egyáltalában cseppet sem érti, s professora idevonatkozó magasztalásait készpénzül kell elfogadnia. Vajon ha Cicero dörgedelmes szónoklatai helyett Kölesey, Deák, Szemere, Kazinczy Gábor, Kossuth Lajos, br. Eötvös stb. nem csekélyebb, sőt ránk magyarokra nézve sokkal becsesebb s minden tekintetben érdekesebb törvényszéki s parlamenti beszédeit; Virgil Aeneise helyett, — mely Homér Iliászának igen gyöngé utánzata — Vörösmarty Zalán futását, Cserhalmát, Arany Toldiját, Petőfi János vitézét; az egyébként sem gyermeknek való Tacitus helyett Salamon, Horváth, Szalay stb. történelmi műveit, a hizelkedő s erkölcstelen Horác helyett Tompa, Petőfi, Arany különféle költői műveit a teljesen fejletlen s értéktelen római egy pár olyan a milyen drámai mű helyett Katona Bánk-bánját, Szigligeti, Jókai, Czakó stb. színjátékait olvastatnátok addig, míg egy római író sokszor kompakt stíljének szétbontásával, az *accusativus cum infinitivo*, *ablativus absolutus* s különféle ezikornyás periodusok rendbeszedésével ölitek az időt s teljes apathiába mertilt

tanítványaitokat, vajon nem nagyobb intellektualis eredményekre jutnátok-e?

Mi tette Hellászt oly erőssé, nagygyá, s bizony valljuk meg őszintén, sok tekintetben ma is utolérhetlenné? talán az, hogy iskoláiban egyiptomi nyelven tanítottak, a görög ifjút kényszeríték egyiptomi nyelven gondolkozni? Éppen nem! Hellász legkiválóbb törvényhozói, mint mondják, p. o. egy Szólon s más jeles tudósai, meglátogathattak ugyan s meg is látogatták a kultura tetőpontján állt Egyiptomot, s a jóra való eszméket, mint a szorgalmas méh a virágok mézét, hazavitték Hellászbába s ott görög nyelven terjesztették iskolában, életben egyaránt. S vajon utánozták-e a görögök Egyiptomot? Nem. Hanem átalakították Egyiptom műveltségéből mindazt, a mit jónak és helyesnek láttak. Ki merjük bátran mondani, hogy Görögországot az okos nemzeti alapon szervezett nevelés tette nagygyá. Róma utólérte-e valaha Hellászt? Pedig ők ugyancsak utánozták a görögöket. Virgil műve a Homerénak sokképen halvány másolata; Cicero is sokat profitirozott egy Demoszthenesz vagy Iszokratesztől. Már Cicero korában divat vala, előkelő római körökben a görög, mint műveltebb nyelv használata. Éppen mint ma előkelőbb uraink, vagy az ezeket oktanul majmoló s erejükön túlfeszítő némely középsorsú embereink, francia mestereket, bonne-okat, gouvernante-okat fogadnak, hogy eseteték a bon ton kedvéért némi hitvány francia tires fecsegéssel gyönyörködtessek s illetőleg

bolondítsák naseweis öregeiket: akkoriban is a római patricius családok, előkelő házak görög rabszolgát tartottak gyermekeik mellett nevelőül. Tehát utánozták a görög nemzetet s ugyanazért igen elmaradtak tőle, éppen azért, mert csak is utánozták.

Igen de a régi műveltség a hellén és latin nyelven és műveltségen épült fel, a multtal tehát nem szabad szakítanunk, s nekünk magyaroknak annyival kevésbé, mivel a latin nyelv 800 éves multunkat pókhálózza be. A mi a klassikai studiumok becsét illeti, újlag elismerjük s tudjuk azt, hogy midőn Európában a butaság homálya foszladozni kezdett, a művelődés, felvilágosodás egyik bár éppen nem fő, sőt az exacttudományok mellett alárendelt, mindazáltal becses tényezője, a hellén-latin remekírók beható tanulmánya vala. Egy Boccacio kezdte a görög írókat gyűjteni, más oldalról Erasmus, Reuchlin, Melancton stb. ismét komolyan foglalkoztak a másfélezredéves nagy mult kegyeletes hagyományaival, s bizonyára csak felső oktatásunk kellőleg szerveztessék, csak legyenek budapesti és kolozsvári egyetemünk s egyéb akademiáink filologiai katedrákkal ellátva, lesznek mindig, s óhajtjuk, hogy legyenek is mindig, egyes szakemberek, kik azokban élvezetüket fogják találni. Csak hogy az érett ész és fejlett értelem a jövőben is többre fogja vinni, ha neki fekszik pár év alatt, mint a mostani 8 évig kinlódó gimnazista, ki bizony annyiban szakít a multtal, bár hogyan prédikáljon is tanítója a klassi-

kusok szépégeiről, a mennyiben nemcsak hogy Tacitust Horácot, Virgilt, Cicerot, Caesart, Liviust, Lucanust stb. nem érti, nem is olvassa, s nem is akarja s nem is képes olvasni s élvezni, sőt szakit a hazai szűkebb körű multtal, tehát a szorosabb értelemben vett magyar történelmi alappal is, a mennyiben egy Bélt, Katonát, Prayt, Palmát stb. sem képes megérteni. Azonban a mi mindennél fájdalmasabb s szégyenletesebb: szakit, még pedig furesán, a jelenéi is, a mennyiben bevégezvén a 8 osztályt, ismeretlen a magyar nemzeti helyesírás, mondatalkotás titkaival; s szégyen, gyalázat, de igaz, hogy — országosan értve — van akárhány jogász, theologus, 7—8-ik gimnasiumi osztálybeli ifju, diplomás prokátor és orvos, mindenféle felekezeti lelkész, miniszterialis s megyei, városi hivatalnok, ki becsületes magyar fogalmazványt előállítani egyáltalában nem képes. Tanult latinul 8 évig, hetenként 8—6—5 órán s nem tud latinul semmit, és nem tud magyarul sem, mely nyelvre, mint a latin mellett idegenre, mai gimnasiumaink még mindeddig kellő figyelmet nem fordítanak. A szegény, tájékozatlan ifju apai házától, szüleitől örökségképen a latin és görög nyelv elleni kifakadásokat, átkozódásokat, értelmetlen ellenszenvet hozza az iskolába, s csoda-e, ha a gyermek, ifju, ily irányban előre instruálva levén, latinul semmit nem tanul, magyarul pedig az oktalan tanrendszer miatt tisztességesen meg nem tanulhat? — Tehát uraim, nemzeti nevelést a középiskolában, a mi ed-

dig latin volt, legyen ezentúl mind magyarra, ösmertessük meg ifjuságunkkal lehető jól a jelent, s higyjék meg önök, ekkép jobban elő fogjuk készíteni a mult tanulmányozását.

A művelt külföld példája is gyakran emlittetik tanfériaink által s követendőül oda állittatik a magyar szemei elé. Ezen hivatkozás több ok miatt gyöngé. Ha a német, francia, angol, dán, holland, belga, stb. ráadja magát a latin vagy görög nyelv és irodalom éveken át tartó tüzetes tanulmányozására, ezt saját nemzeti intellektualis erejének fecsérlése nélkül teheti. A latin nyelv tanulásában a francziát a nyelvrokonság roppant mértékben elősegíti; az angol oly hatalmasan kifejlett iparral, kereskedelemmel, társadalommal bir, mely iskola nélkül s gyakran az észszerütlenül szervezett iskola daczára is oktat minden tanulni vágyót, — s jól is esik az angolnak a latin vagy görög szerzők primitiv világába menekülni, roppantul kifejlett, igazán reális életviszonyai közül. A német nemzetnek pedig egy nem jelentéktelen töredéke az, mely doktorokból, tudósokból, közép- és főiskolais egyetemi tanárokból áll, s a latin és görög nyelv adja számára a kenyeret. Ha tehát a német a klassikai műveltséget sürgeti, ápolja középiskoláiban, annak hivatalos értelme is van. Ezen kívül a francia, angol, német, tehát mindhárom nemzet, egy-egy oly világnyelv birtokában van, me-

lyet a magyar embernek mai nap, ha művelődni akar, külön-külön s pedig sok fáradsággal kell elsajátítania, míg említett nemzetek ezen fáradságtól meglehetősen meg vannak kímélve, sőt még ha megtanulják is egymás nyelvét, a nyelvrokonságnál fogva az ő munkájuk felényinél is esélyebb mint a mienk. Tehát német Schulmannokra, kik hivatalból magasztalják az óvilágot, nem hivatkozunk, beérjük korunk egyik legkitünőbb történetírójára hivatkozással, egyedül Bucklet említjük, ki a művelődés történetében (II. kötet) következőleg nyilatkozik: — „Azon tekintély, melyet a nagy, klasszikus tudósok élveztek, nemcsak tudományokon nyugvék, melyet nem lehet tagadni, hanem munkálkodásuk túlbecsült méltóságán is. Atalában azt hitték, hogy a régi történelem már önmagáért is becsebb az újabbnál; s miután ezt készpénzül vették, önkényt következett, hogy amannak művelői is dicséretreméltóbbakul tekintettek, mint emezéi, és pl. hogy azon francia, ki a görög respublikáról irt, nemesebb szellemiséget fejtett ki, mintha hazája történetével foglalkozott volna. Ezen furesa előítélet évszázadok hagyománya volt, melyet az emberek azért fogadtak el, mivel apáiktól örökölték s mivel egyébként majdnem az istentőli elrugaszkodás bünébe esték volna. Ezért a valóban néhány tehetséges történetíró a régi korra adta magát, vagy ha az újabb korról irt is, feladatát nem modern szempontból, hanem kedvencz foglalkozásának fogalmi szerint oldotta meg. A különféle korok felfogásainak ilyenén összezavarása kétszeresen gonosz eredményű vala.

A történetírók, ezen methodus elfogadása által, ártottak először saját szellemiségök eredetiségének, s a mi még rosszabb volt, rossz példát adtak hazájok irodalmának. Mivel minden nagy nemzetnek sajátos módja van a gondolkozásra és kifejezésre, melyhez rokonszenvei szorosán fűződnek. Az idegen minta utánzata, legyen az bármily csodálatra méltó, megzavarja ezen összefüggést s leszállítja az irodalom becsét tevékenységének korlátozása által. Az ily eljárás talán finomítja az ízlést, de okvetlenül gyöngíti az erőt. Sőt kétségessé válik az előbbi is, ha azt tekintjük, mi történt a mi hazánkban, hol a mi nagy tudósaink az angol nyelvet oly csodálatos zagyvalékká tevék, hogy benne az egyszerű ember a gondolatok valódi hiányát is alig ismerheti fel, melyet rejtegetni akarnak, barbár és zagyva nyelvhasználatukkal. Minden esetre bizonyos az, hogy mindazon nép, mely a nemzet nevére méltó, saját nyelvében elég eszközzel bír arra, hogy azon legmagasabb eszméit kifejezze, melyeket alkotni képes; s noha talán tudományos dolgokban megjárja, oly szavakat alkotni, melyeket idegen országokban megérteni legkönnyebb, azonban valóban helytelen minden dologban eltérni az anyanyelvtől, s még helytelenebb oly fogalmakat és szempontokat szorgalmazni, melyek talán korábbi időre illettek, de melyeket a fejlett társadalom rég túlhaladt, s melyekre már érzékkel nem bírunk; noha támaszthatják azon

beteges és mesterkélt érdekeltséget, melyet a korábbi klasszikai nevelés előítéletei még most is okozhatnak.“

S ugyanott a jegyzetben így nyilatkozik: „Porson egyetlen kivételével nagy angol nyelvtudósaink egyike sem méltányolá anyanyelvének szépségeit, s többen, mint Parr és Bentley mindent megtettek annak rontására. Ha művelt nők tisztább stylban írnak és beszélnek, mint a művelt férfiak, ennek főoka, hogy izlésüket nem a régi klasszikus minták után képezték, melyek önmagokban bámulatra méltók ugyan, de nem alkalmasak arra, hogy a már nem az ő számukra való társadalomba bevezettessenek. Különbösen is Cobbett, íróink egyik legsajátságosabbja s legszabadelvűbbje, és Erskine legnagyobb törvényszéki szónokunk, igen keveset vagy éppen semmit sem értenek a régi nyelvekhez, s ugyanezt jegyezhetjük meg Shakespeareről is.“

Még egy argumentumuk van tanférfainknak, melyet a középiskolai latin nyelv-reitschulozás érdekében előhoznak, t. i. az egyetemre előkészítés. Hiszen tudni való, fogják mondani, hogy a pap, az orvos, ügyvéd a latin s némi részben a görög nyelvet nem nélkülözheti. Nagyon gyöngye argumentum, s ha tetszik önöknek, mi ezt ki is egészítjük ezt mondván, a pap szükségli (?) a héber nyelvet is, tehát be a héber nyelvvel a középiskolába. S valóban ilyenféle irodalmi törekvések már is észlelhetők. Ha nem elég egy kiholt nyelv,

legyen kettő, ha már sem egygyel sem kettővel nem mennek semmire sem, legyen három. *Ars longa, vita brevis*. Kimondjuk mindenki megnyugtatóására még egyszer, hogy a gimnáziumot végzett növendék, válaszsza bár a theologiai, orvosi vagy jogi pályát, nincs arra képesítve s nem is lesz, hogy említett ó-világi nyelveket akadálytalanul használhassa, ha tehát mégis csakugyan szükséges ezen ó-világi nyelvek tudása, bizony csak a középiskola bevégezése után dől neki a fiatal ember. Azonban határozottan merjük állítani, hogy már a mai egyetemen sem szükséges a hellen-latin előképzettség, mert hiszen a mi 8 éven át megért tanulóink csakugyan nem tudnak sem latinul, sem görögül, mégis felvétetnek mindenik szakba, ha érettségi bizonyítványukat előmutatják; ha pedig, a mint előbb-utóbb meg kell lenni, az egyetemet a mai fogalmak szerint alakítjuk át, ha tisztában leszünk azzal, hogy a népoktatás, közép- és felső-oktatás három külön kör, mely a másikat magára nézve nem tekintheti szükségképeni előkészítőnek, sőt az előző kör működését teljesen önállónak s önmagára nézve befejezettül veszi, akkor még inkább kiderül, hogy az ó-világi nyelvekre egyáltalában nincsen szükség, melyek szükségét mai nap is már csak az üres formalitás értékével bíró s helytelenül értelmezett előképzettség szempontjából s képzelt érdekéből feszegetik. Bizván az emberi szellem s civilizatio fokzatos haladásában, teljesen hiszszük, hogy a jogi tanulmányok s tudomány körül dívó nézetek is teljesen át fognak változni. Be fogják látni, hogy a modern jogtudós-nak a mai államélet fejleményeit, követelményeit kell ismernie s

ezeket nem annyira a p a n d e k t á k b ó l, r ó m a i j o g b ó l, J u s t i n i á n b ó l, T r i b o n i á n b ó l s t b., m i n t i n k á b b a s t a t i s t i k a, n e m z e t g a z d a s á g t a n, p é n z ü g y t a n b ó l l e h e t m e r i t e n i, m e l y e k k e z p e d i g l a t i n n y e l v t u d á s e g y á l t a l á b a n n e m s z ü k s é g e s. A l a t i n n y e l v r e m i n d e n k o r s z ü k s é g e l e s z a n n a k, k i m a g á t a r ó m a i j o g o t a k a r j a b u v á r o l n i s i l l e t ő l e g e z e n a t é r e n e r e d e t i f o r r á s t a n u l m á n y o k a t a k a r t e n n i. A z i l y e n p e d i g é r e t t e b b é s z s z e l, s a j á t s z o r g a l m á b ó l t ö b b r e f o g h a l a d n i a l a t i n n y e l v e l s a j á t í t á s á b a n e g y é v a l a t t, m i n t a m e n n y i r e h a l a d r o p p a n t k e l l e t l e n t ű l a g i m n a z i u m i t a n u l ó 8 é v a l a t t.

Hát a theológiának — föltéve de meg nem engedve, hogy a felső oktatás a középoktatást magára nézve előkészítőnek tekintheti — csakugyan szükséges-e a három régi nyelv? Még a mainak talán, hogy eltakarja ürességeit, s exegetálhasson a régi mód szerint. Azonban ha a theológusok közt végig tekintünk, csak ismét azt tapasztaljuk, hogy ezek sem tudnak sem latinul, sem görögül, sem zsidóul, éppen úgy mint gimnáziumi vagy jogász kollegáik. Itt járják erősen a billingvesek, ha ezek nem segítenek, a művésziileg interpolált sorközi fordítások, sőt a héberben ezenkívül a betűk kiejtésének fonétikus latin betűkkel leírása. S a censorok, kivéve egy-egy tanárt, legtöbbször ugyanazon fonetikus rendszer színvonalán állván, ezen szent csalást hallgatólag szentesíteni kénytelenek. A papi vizsgálatok az érettségi vizsgálat kridáját fokozott mérvben adják vissza. Sem latin, sem görög, sem zsidó ismerettel nem bír a lelkes, ki kibocsátandó hívei közé. De hát mi szüksége is

van vagy lesz rá a gyakorlati papnak? Semmi. A modern theológ előtt a biblia locusai nem birnak többé bizonyító erővel mint hajdan, midőn komoly theológiai vita, sőt üldöztetés tárgyát képezte az *ὁμοιοσως* vagy *ὁμοιοσως*-ban. Ma már a biblia szellemét kell tekinteni, ezen szellemet a jó fordítás is visszaadja a gyakorlati lelkész által szükségelt mértékben. A mi pedig a Dr. theologiaeket illeti, azok, ha tetszik, foglalkozzanak majd a biblia eredeti nyelveivel s azután a latin irodalommal is. A theologia azonban, jegyezzük meg jól, hatalmas átalakulási processuson lesz kénytelen átmenni, ha a tudomány nevet jövőre is igénybe akarja venni.

Az orvosnak pedig talán anatómiai műszavak végett van szüksége görögre, latinra? Meglehet. De legyünk tisztában azzal, hogy gyakorló orvosaink nagy része jelenben is édes keveset tud latinul s éppen semmit sem görögül, s mégis ügyes, derék, képzett gyakorló orvos. A mi pedig a műszavak megértését illeti, arra nem szükséges a görög-latin studium, sőt egymaga a nyelvészeti készület nem is elégséges, a tudományhoz kell érteni, a tudomány önmaga adja műszavainak leghelyesebb s leginkább felvilágosító magyarázatát. Egyéb tudományos érdek éppen nem követeli az orvos részéről sem az ó-klassikai tanulmányokkal foglalkozást, mivel az, mit az ó-világ orvosai tudományos eredményül felmutattak, a *pathologia* történetében befoglaltatik, s így igen világos, hogy egyedül csak történelmi tanulmány tárgyát képezheti.

A klasszikai nyelvek pártolói iskoláink ez irányban eddigelé felmutatott eredménytelenségének egyik főokául a kellően képzett tanerők hiányát is erősen hangsúlyozva emlegetik. Lássuk csak, mint nyilatkozik ez érdemben hazánk egyik kiváló tanfőfia dr. Ballagi Mór*) : „A rendszer megállapítása nem az állam, hanem a tudomány dolga. Az állam tehát ne foglalkozzék olyannal, a mi nem reá tartozik, hanem legyen inkább gondja arra, hogy iskoláit szakértő, gyakorlott tanítókkal tudja ellátni, mert ha valahol, itt áll, hogy „mitte sapientem, et pauca ei dixeris!“ — Csakhogy az épen a bökkenő, hogy honnan vegyük egyszerre azt a 146 fő- és al gimnáziumba szükséges sok sapientst? akkor, mikor a legjobb erőket az iskolától más életpályákra vonták el és vonják el folyvást?

Szerintem követnünk kell itt amaz okos gazda példáját, ki, midőn tapasztalja, hogy jószágá, beruházási tőkék hiánya miatt, kellőn nem jövedelmez, oly kölcsön által segít magán, mely gazdaságát oda fejleszti, hogy nemcsak a kölcsön törlesztését teszi neki lehetővé, hanem javítás által azt is eszközli, hogy később aztán másra nem szorul. Mig ha beruházás nélküli gazdálkodását folytatná, könnyen oda jut, hogy előbb-utóbb gazdasága alapját, a földet is elherdálni kénytelen.

Éppen azon a téren, mely fejtegetéseim szerint az ujonnan alakítandó gimnáziumaink sarkpontját képezné, t.

*) A közép tanodák kérdéséhez Prot. Egyh. s isk. lap. 47. sz. 1872

i. a philologia terén, a mint már fentebb megjegyeztem, a kellőn képzett tanerők hiánya legérezhetőbb.

E bajon úgy lehetne leggyökeresebben segíteni, ha eleintén a szomszédoktól kérnénk kölesön egynéhány jó philologust oly módon, hogy az itt alkalmazandó idegen fiatal tanár lekötelezné magát, hogy p. o. két év alatt ő magyarul megtanul, addig pedig oldala mellett s az ő vezetése alatt egy magyar tanári candidatus tanítana. Ily intézkedésből aztán kettős haszon háromolnék az oktatásügyre; mert akkor két év múlva egy esomó idegen philologus taníthatna s egy esomó magyar fiatal ember képeztetnék jó philologussá és jó tanárrá. Mert ne feledjük, hogy a tanítás mesterségét, mint minden mesterséget, leginkább jó vezetés alatt folytatott gyakorlat által lehet igazán elsajátítani.

Ne beszéljen pedig itt nekem senki germanizációról. Nem az germánisál, a ki oly intézkedéseket sürget, melyek által rövid időn oda juthatunk, hogy többé idegenre nem szorulunk, hanem az, a ki a jelen állapotok folytatását óhajtja, midőn idegenek segítsége nélkül minden léptenyomon fennakadunk.

Erős adag kislelkűség nélkül senki sem hitetheti el magával, hogy ha például egy kecskeméti gimnáziumban tizenkét tősgyökeres magyar tanár közé egy németet alkalmazunk, s alkalmazzuk azon föltétellel, hogy rövid idő alatt neki magyarul kell tanítania, ez által lábat adtunk a germanizationak. Megengedem, hogy sok között akadhat oly csodabogár is, ki azt a haszontalan munkát megkisérленé,

de akkor annak csak az a szomorú eredménye lenne, hogy magát tenné tönkre.“

Úgy látszik tehát ezen idézetből, hogy Ballagi meg van arról győződve, miszerint csak is a magyar tanfériak philologiai képzetlenségén mulik a klasszikai nyelvek s főleg a latin nyelv tanításának sikertelen volta. Ha már most megengednők is azt, mikép a németektől kiköleszözendő képzett fiatal tanárok, magyar iskoláinkba behelyezkedve, nem igyekeznének germanizálni, honnan van az, hogy azon iskolákban sem sikeres a latin nyelv tanítása, melyek mind a multban, mind a jelenben dicsekedhettek s dicsekedhetnek azzal, miszerint éppen a klasszikai tanulmányokat a legképzettebb magyar tanárok adták és adják elő? P a t a k és D e b r e c z e n éppen ezen oldaláról híres, nemesak a multban, de a jelenben is, s daczára az ezen intézetekben éppen említett szakot kezelő igazán kiváló tanároknak, fáradozásaik eredménye a leverő sikertelenség! Igen valószínű, hogy az antique klassicizmuson a kölcsön-kérés költséges hitelművelete sem sokat lenditene.

De hát az egekre, csak nálunk hiányos-e a középoktatás? Csak nálunk mutat-e fel a klasszikai nyelvek tanítása eredménytelenséget? Csak nálunk, a magyar hazában, melyben iskoláink szervezése a chameleonszerű politikai változásoktól oly mérvben függ, mint talán sehol másutt? Nálunk minden politikai rendszerváltozás okvetlenül középiskolai rendszerváltozást is eredményez, és pedig oly módon, hogy ezen örökös változtatgatás miatt seha állandóan berendez-

kedni nem vagyunk képesek, s ha valamely soít disant reformintézkedés végbemegy, a tanférfiak méltán gyanús szemmel nézhetik, mivel a legvalószínűbb, hogy fél vagy egy év múlva ellenkező reformkísérlettel kell megbirkózniok. Mi úgy látjuk, hogy nemcsak nálunk van baj, hanem mindenütt, a hol gimnázium létezik, mindenütt a hol a nevelés alapjául a latin nyelvet teszik, melynek szük ráájából a mai emberiség, a mai tudomány már kinőtt. Mielőtt tehát önmagunkat véglegesen, s meglehet némileg méltatlanul elítélők, nem fog ártani, ha a nagy világban is széllyel tekintünk, ha egyébert nem is, legalább csak azért, hogy arról czáfolhatlanul meggyőződjünk, miszerint ugyanazon okok ugyanazon eredményeket szülik. Nézzük meg mindenek előtt a német sógort Ausztriában.

Hogy oda át sem minden fenékgig tejfel, a következő rövid idézetekből is kiténik. A Lajtán túl sem elégití márkí az embereket az antique alapokon nyugvó gimnázium. Ugyanezért ott is nagy kísérletek tétettek arra, hogy a tulajdonképeni gimnáziumok mellett más, vagy legalább némileg más természetű középiskolák is keletkezzenek. Így keletkezett reálgimnázium Ausztriában először Bécsben 1864-ben, s ennek hivatása az lett volna, hogy a gymnáziumi és reálistkolai képzés között középutat kövessen. Bármilyen lett legyen is ezen reálgimnázium szervezete, annyi bizonyos, hogy a közönség felé fordult, mivel rövid idő alatt a reálgimnáziumnak száma — 48-ra szaporodott. S noha dr. Vogt, kinek művét már idéztük, az e fajta tanin-

tézeteket teljesen elitéli, ezt mondván: „Das Realgymnasium als echtes Kind des pädagogischen Dilettantismus ist darum werth, dass es zu Grunde gehe“ — annyi mégis bizonyos, hogy a reálgimnáziumokat azon szükség hozta létre s szaporította fel számukat egyről 48-ra, hogy a latin alapon nyugvó gimnázium a tanuló közönség modern irány felé hajló igényeit kielégíteni képes nem vala.

Ugyancsak ezt mutatják a lajtántuli radikális mozgalmak*). A lajtántuli radikálok középiskoláikban a következő tantárgyaknak adnának helyet: anyanyelv, matematika, földrajz, történelem, természettudományok.

Ugyancsak azon körjelenségek mutatkoznak a lajtántuli gimnáziumok körében, a latin nyelvitanítás sikertelenségét illetőleg, mint nálunk. A már idézett Zeitschrift f. d. Österreich. Gymn. 1873-iki folyamának I. füzetében kivonatolatosan igen érdekes tanfelügyelői jelentés közöltetik az 187¹/₂-ki iskolai évről 10 alsó-ausztriai főgimnázium érettségi vizsgálatain tapasztalt eredményről. A tanfelügyelői jelentés ezt tartalmazza: a vizsgálatot tett tanulók 75%-kából 40% kielégítő, 60% jobb osztályzatot nyert. Átlagosan legjobb az eredmény a történelemből, ezután a fizikából, ezután a német nyelvből, majd a matematikából, utána a görögből, s a legsilányabb eredmény van a latinból !!! — Ime uraim, tout comme chez nous! Tehát ott is képzetlenek a klasszikai nyelveket kezelő tanárok? Azok is

*) Zeitschrift, f. d. Österreich. Gymn. 1872. 10-ik füz.

kölcsön kérjenek tanerőket nagy Németországból? Azon Ausztriában lennének képzetlenek a tanárok, a mely Ausztriában nemcsak a tanár, de a tanfelügyelő is, mielőtt véglegesen alkalmaztatnék, szakvizsgálatot tartozik tenni s avatottságát egy szekérderék kitűnő bizonyítvánnyal köteles igazolni? Ne vádoljuk hát méltatlanul a sanyaru anyagi és sok esetben silány szellemi körülmények közt tengődni kénytelen magyar tanárokat, hiszen Ausztriában sem tudnak derekabb eredményt felmutatni a klassikai studiumokból, azon Ausztriában, melyben a falusi tanító is jobb fizetést hűz s több előmenetelre számíthat, mint a magyarországi középiskolai tanár!

Azonban talán másutt derekabb állapotokat találunk, ugyanazért vándoroljunk át ezúttal Franciaországba s hallgassuk meg az ott nyilatkozó tanférfiakat. Franciaország egyik tanférfia az ottani középiskolai állapotokat illetőleg következőleg nyilatkozik*): „L'enseignement secondaire ressemble en ce moment à certains malades: il subit une crise; il en sortira vivifié, nous l'espérons. Si l'enseignement primaire est destiné développer l'enfant, le but de l'enseignement secondaire est de former l'homme; on peut reconnaître, sans être pessimiste, qu'il remplit fort mal sa tâche depuis longtemps. Souvent on a essayé d'y introduire des modifications importantes; il faut croire, qui l'on a fait fausse route, car les tentatives n'ont abouti a rien.

*) Max. du Damp. Les écoles à Paris. II. L'enseignement secondaire. Revue des deux Mondes. 1873. 4 livravisson. 807—816 lap.

Ce qui pèse sur l'enseignement secondaire, c'est un système une tradition si lourde, qui paraît si importante qu'elle neutralise tous les efforts. En effet, si dans ce siècle-ci on a pu créer l'enseignement primaire, qui n'existait réellement pas on a reçu du passé une méthode d'enseignement secondaire qui avait fait merveille, qui a été aveuglément suivie et qui est absolument insuffisante aujourd'hui.

Midón I. Napoleon 1806—1808-ig újra alkotta az egyetemet, nem volt Franciaországban tanító-testület; a szerzetesek zavarok miatt kivándorlottak. Azt mondják, hogy a jezsuiták a XVIII-ik században nagy eredménnyel oktattak, s hogy mindaz, mi valamilyen ér, az ő kezeik közül került ki. En effet ils avaient excellé à faire ce qu'on appelait des sujets brillants, s'atalában tanításuk s könyveik csak a dolgok felszínét érinték. En définitive, c'est l'enseignement mécanique et machinal, qui substitue l'action de la mémoire à celle du raisonnement. La grammaire, la syntaxe, l'histoire, le grec, le latin, les sciences exactes même, tous fut appris par coeur. Tulterhelték az emlék, megemészthetetlen szavak, szabályok stb. által s így „l'enfant auquel on n'a pas enseigné que toute éducation doit avoir pour principe trois termes corrélatifs, qui sont attention, comparaison, raisonnement l'enfant oublie à mesure qu'il apprend et en général les élèves sortent du collège dans un état d'ignorance qu'on ne soupçonne pas, et que nous aurons à constater.“

„C'est là le vice fondamental de notre enseignement secondaire, il surmène la mémoire, et ne développe ni l'es-

prité, ni l'intelligence. A helyett, hogy fejtené a lelki tehetéseket, ezen rendszer „il fait des savantasses qui ne savent rien, et sont souvent incapables d'expliquer un vers de Virgile ou de citer une date d'histoire, stb. A középiskolák hiányain bifurkatio által akartak segíteni. Furtoul*) buzgólkodott különösen. A mostani közoktatási minister amannak tervét reprodukálja bizonyos változtatásokkal.**)

A sikertelenség egyik okául fölemlítetik többek közt a túlnépesség is.

Miután minden hiányt elősorol, az egyetemi felvételi vizsgálat humbug voltát bemutatja, az értelmetlen feleleteket fölemlíti, ezt mondja: il me semble que cet examen de bachelier ès-lettres, est bien mal combiné. Tout le monde paraît d'accord aujourd'hui, pour reconnaître que, si l'étude des langues mortes, — des langues immortelles, comme on les a nommées, est excellente, celles des langues vivantes est indispensables, et qu'elle doit occuper une place importante dans l'instruction de la jeunesse. Tehát kétféle vizsgálatot kell e szerint berendezni. Hat év elégséges a történelem, latin és görög nyelvre, és így az ifju 16-ik évében tenne vizsgálatot a human dolgokból, 18 éves korában pedig a természetrajzból, élő nyelvekből és földrajzból.

Du Camp végkövetkeztetése ez: „Il est triste d'avouer, que dans cette douloureuse question de l'instruction

*) L'instruction générale sur l'exécution du plan d'étude des lycées du 15. Nov. 1854.

**) 1872. szept. 27-ki rendelet.

publique plus on s'élève, plus on est exposé aux désillusions. L'enseignement primaire à Paris est très bon, l'enseignement secondaire est médiocre, l'enseignement supérieure s'engourdit progressivement, il parait atteint d'anémie: il meurt de pauvreté."

Szándékosan idéztük ily bőven ezen a francia közoktatási állapotokat erősen bevilágító cikket, melyből kiténik, hogy nemesak a mi szegény magyar hazánkban vannak bajok, melyeken segíteni okvetlenül kell, hanem másutt is, s hogy a mi nálunk eredménytelen, gyümölcstelen, eredménytelen, az másutt is. A mint láttuk, a lajtántuli iskolákban sem birnak a latin nyelvből kellő sikert felmutatni; s ime a mi még frappansabb, a román ajku francziák sem képesek benne igazi haladást tenni. Tehát Ausztriában és Franciaországban is tulnyomólag képzetlenek a középiskolai tanárok? Mi azt hisszük, hogy az eredménytelenség okait sokkal mélyebben kell fürkésznünk. Gondolkozzanak e felett azok is, kik, a nélkül hogy jól körütekintettek volna, folytonosan a középiskolai tanárok képzetlenségét hánytorgatják. Baj van mindenttt és lesz is, míg a baj oka, mely nálunk is ugyanaz, a mi egyebütt, el nem hárítatik.*)

*) Hogy Bajorországban is van baj, mutatja Sörgel „Die gegenwärtige Gymnasialbildung mit besonderer Berücksichtigung des bairischen Gymnasialwesens.“ Nördlingen 1872., mely szerint a bajor gymnásiumi tanárok közt is mult évtizedben a gymnáziumi reform érdekében keletkeztek mozgalmak. Sörgel, mint a bajor képviselőház tagja a reformot sürgette, azonban az ultramontánok miatt nem bol-

Hogy pedig a franciaországi közoktatástügyet más oldalról is megismerhessük s jelesen kimutathassuk azt, mennyire nincsenek a tanférjak sem nálunk sem másutt egytértésben a középiskolák feladatát, célját illetőleg, idézzük a Pesti Napló ez idei folyamából a közetkező cikket:

„A párisi Académie des sciences morales et politiques február 22-ki ülésében Hippéau a német reáltanodák és gymnáziumokról olvasott föl értekezést, egybehasonlítván ez intézeteket a francia école secondaire spéciale (reálirányu középtanoda) és francia lyceummal. Németország — mondá — jókor belátta azt, hogy a klasszikai oktatás, oly társadalom igényei szerint alakulván, melyben a polgári elemnek nem volt még meg az a befolyása, melyet lassanként a kereskedelem és ipar számára biztosítottak, nem elégitheti ki azokat, kik a nyelvek és azok irodalmának tanulmányában nem találnak elegendő előkészületet jövő hivatásukra. Ez új szükségletnek megfelelendők, szervezték a németek a reáltanodákat. Értekező megismertette azután a reáltanodák szervezetét és fölemlíti, hogy az ilynemű tanodák első eszméje Franciaországban keresendő mindazonáltal számos oknál fogva ez eszme csak az 1865-ki középtanodai újjászervezés alkalmával testesült meg az école secondaire spécialeban. A német reáltanodák tanterve körülbelől azonos a Durry által szervezett reálirányu oktatással, csakhogy a németek a latin nyelvet is tanítják, hogy a növendékek a szük-

dogult. Ezen művének második részében különösen a bajor gymnáziumok hiányait fejtegeti.

séghez képest a gimnázium felsőbb osztályaiba lépve később az egyetemi tanulmányokra mehessenek. A gimnáziumok ellenben lassanként nagyobb tért engedtek a modern nyelveknek, a természettudományoknak, a mennyiségtannak, a latin és görög mellett. E két rendbeli középtanoda ennélfogva egymás felé közeledni igyekeznek és kezdetleges jellegük, mely egymástól azokat elválasztotta, mindinkább eltűnik.

Összehasonlítván azután a francia reálirányu és klasszikai oktatást, értekező azt mutatja ki, hogy Franciaországban is hasonló törekvés mutatkozik, mint Németországban. A lyceumi oktatás ma tul van terhelve és reformokat igényel; azonban a klasszikai tanulmányok csökkentése, valamint a reálirányu tanodáknak új elemekkel való terhelése által, nagyon félő, egyik iránynak sem tétetik elég.

Hippeau azután előadja, mikép oldatott meg a kérdés az Egyesült-Államokban. Szerinte minden amerikai növendék előbb reálirányu oktatásban részesül, azonban a görög és latin ez oktatásban kisebb-nagyobb mérvben tért nyert. Azok, kik 15—16 éves korukban a középtanodát elhagyják, el vannak készülve az iparos pályák számára; kiknek nagyobb tudományos műveltségre van szükségök, a kollegiumokban folytatják a tanulást, hova a növendékek csak 15—16 éves korukban lépnek, és hol a klasszikai tanulmányok igen nagy tért nyernek, mivel csak azok hallgatják a tanfolyamokat, kiknek az egyetemi előkészület céljából arra szükségök van.

Ez előadásra felszólalt Guizot, kijelentvén azt, hogy nagy érdeklődéssel hallgatta az előadást, mivel az nagyon is időszerű kérdéssel foglalkozik, kívánatosnak tartja, hogy e kérdés mielőbb megoldassék. Azonban e czélra szóló több előleges kérdés megoldását tartja szükségesnek. Mindenek előtt össze kellene hasonlítani a jelen társadalom állapotát azzal, melyben ez oktatás alapított. Midőn e kérdéses pont föl van derítve, akkor azt kell vizsgálni, mely tanintézeteket kell e különböző igények számára szervezni.

Guizot azt találja, hogy a társadalom igényeit ki kell elégíteni: de mindenekelőtt ismerni kell ez igényeket.

Ezen idézett czikkből tehát világosan kitűnik, hogy némely magyar tanfőú azon véleménye, mintha a középkorok czélját illetőleg egyetértենek, legalább is téves. Kitűnik az is, hogy a *lapis offensionis*-t mindenütt a klasszikai nyelvek hivatvák képezni. A vita lényegesen mindenütt a körül forog, mikép lehetne a mai tudományos műveltséget úgy megadni a középtanodai ifjúságnak, hogy e mellett a latin s némileg görög nyelvtanítás is megférhessen. Innen azon sokféle törekvés, a középtanodai oktatás czéljának majd ily, majd amolyan magyarázata; a különféle fajú középiskolák felállításának eszméje, s mindez azért, mivel bizonyos megszokott előítéletekkel szakítani a tanfőúiak egyáltalában nem akarnak s mindez ad *majorem linguae latinae gloriam!*

Ime azon rövid átpillantás a külföldre, melyet ezuttal

adánk, mindenkit meggyőzhetett, aki nem elfogult, a felől, hogy ugyanazon okok a külföldön is ugyanazon eredményeket szültek, mint nálunk. Ott is, mint nálunk, eredménytelen a gimnáziumi oktatás, gyümölestelen a klasszikai nyelvek s különösen a latin tulságos kegyelete miatt. Hangsúlyozzuk, hogy a latin nyelv miatt, mivel a görög, mely pedig az antique klassicismus becsesebb fele, azon kegyeltetésben sem nálunk, sem másutt nem részesült, melyben korábban részesülnie kellett volna, s mely kegyeletet a latin felett mindenkor megérdemelte volna.

Megérdemelte volna pedig azért is, mivel a görög szellem gyönyörű fejlődése méltán a mai európai szellem kifejlődésének előképeül tekinthető. Azonban azt kérdezzük: hazánkban a protestáns főiskolák kivételével művelték-e iskoláink a múlt időkben a görög nyelvet és irodalmat? S a mi csodálatos, protestáns iskoláinkban is nem mindig mellékes volt-e s mellékes ma is az inhumanus római nemzet világalomra vergődött nyelve, s a göröghöz hasonlítva, rendkívül silány irodalma mellett? Már pedig ha kell vala az óvilág irodalmi közül valamelyiket tanulmányozni, az épen a görög lett volna, de melyet egész a Thun rendszer életbe lépteig hazánkban mindenütt elhanyagoltak.

Ma már pedig nagyon bajos, talán kivihetetlen lenne, az exact tudományok rohamos fejlődése mellett, gimnáziumainkban a görög nyelv és irodalom tüzetes tanulmányozása. Az exact tudományok épen a középoktatás terén naponkint nagyobb tért követelnek s azokban elmaradni egyértelmű a

müveletlenséggel, tudatlansággal. Ugyanazért, ha csak oly gimnáziumokat nem akarunk szervezni, melyek a latin és görög nyelven kívül semmi más ismeretet, semmi tudományt nem adnak, le kell azon ábrándról tenünk, hogy az antique klasszicizmus mai középiskoláinkban eredményesen taníttassék.

A kik pedig attól félnek, hogy ily módon kivesz közülünk az ó-kori nyelvek ismerete, azoknak azt feleljük, nincs minék kiveszni, mivel azon tudás, melyet a mai növendék középiskoláinkból kihoz, egyenértékű a semmivel. Attól sincs mit félni, hogy az ó-kori nyelvek és irodalmak terén buzgólkodó filologusok száma megfogy, ha azok a gimnáziumban nem fognak többé oly mérvben helyt foglalni, mint jelenleg. Filologust a középiskolának nem hivatása képezni, ez az egyetem dolga, s ha jól lesznek anyagilag is jutalmazva hazánkban azok, kik a latin vagy görög műveltséggel foglalkoznak, higyjék meg, nem lesz okunk panasza a miatt, hogy kifogyunk a filologusokból.

Csak az egyetemek feleljenek meg jól feladatuknak, csak legyen magát alkalma művelni minden irányban a magyar ifjúnak, álljanak rendelkezésére iskolai pályája alatt tisztességes ösztöndíjak, s az iskolai tanulmányozás végeztével oly működési tér, mely megmentse az élet nyomasztó gondjai alól, bizton hisszük, lesz embertünk mindenféle szakra, s nem leszünk azon lealázó szerepre kárhoztatva, hogy kölcsön kérjünk tudósokat, tanárokat a németektől. Azonban, ha a jelen nyomorult állapotok, mitől isten mentsen, tartó-

sakká lennének, ha Magyarországon épen a tudomány és tanítás tere lenne az, mely a rajta munkálkodónak a jólét helyett nyomorral, előmenetel helyett mellőztetéssel fizetne, akkor uraim, hiában tanítjátok a középiskolákban a latin vagy görög nyelvet, hiába áldoztatok fel miatta a tudományt, bizony nem igen fog annak komoly művelője akadni.

De nem véve tekintetbe a most említett állapotokat, ha nálunk minden úgy volna is, a mint nincs, ha az antique klasszicizmus buvárát elismerés, emelkedés, anyagi függetlenség kecsegtetné is, akkor is kérdéses, vajon lehetne-e középiskoláinkat a mai tudomány igényei szerint úgy berendezni, hogy azokban mind az exact tudományok, mind az ókori nyelvek egyenlő mértékben kellő sikerrel taníthatók lennének. Szabadjon ezen kételkednünk. S hogy nem állunk ezen nézetünkkel elszigetelve, bátorkodunk idézni Müller Miksa oxfordi tanár azon levelét, melyet mostani közoktatási miniszterünkhöz intézett f. évi márczius hó 18-kán:

„A mi már illeti a régi nyelvek tanulmányozását iskolákon s egyetemeken, úgy hiszem, hogy e tanulmányok számára a jövőben semmi más nem biztosíthat új életet, mint a nyelvtudományi módszer. A görög tanulmányozása, a természettudományok folyton növekedő követelményei mellett, nem sokára nem szolgálhatand egyetemes művelődési eszközül, egyszerű szaktudományyá fog válni. Ez nagy veszteség, törés a multtal, az emberiség naplójából kiszakítása a legszebb lapnak: de elkerülhetetlen.

A latin megmarad, mert a mi európai műveltségünkkel igen szorosan össze van nőve. De hogy a latin nyelv tanulmányozása emeltessék, hogy általán a nyelvek megtanulása lélekképző érdeket nyerjen, a nyelveket nemcsak mint valamely megletteket, hanem mint valami leendőket, mint valami észszerűen leendőket kell tanítani, névszerint az ifjú szellemeknek tisztán és érthetően elő kell adni az új-világnak a régi Itáliával, Görögországgal, sőt Perzsiával és Indiával a nyelv által is behozott összefüggését.

Angliában minden iskolában s egyetemen utat tör magának a nyelvtanítás ezen módszere. Francziára Brachét *Grammaire historique*-jét használják latin és görögre a Bopp-féle nyelvtan eredményeit alkalmazták, a mint ezeket névszerint Curtius görög, Schweizer-Siedler latin nyelvtanaikban felhasználták. Az én saját felolvasásaim a nyelvtudományról némely helyütt iskolakönyvvé lettek. Oxfordban nem rég elhatározott, hogy az összehasonlító nyelvtanulásnak minden vizsgálatnál helye legyen.“

Nagyon sokat értésünkre ad korunk ezen legkitűnőbb nyelvtudósának nagy mozgalmat keltett s mindeddig meg nem czáfolt levele. Ugyanis azt tanuljuk belőle, hogy Müller a középiskolák főfeladatának az értelemnek exact tudományok általi kiképzését tekinti s a görög nyelvet ma-holnap egyszerű szaktudományyá válónak nyilvánítja, a latin tanításának is csak azon esetben jósván némi kétes-sikert, ha a megirt módon kezeltetnék. Azt kérjük ezután,

ha a görög nyelvnek csakugyan ki kell maradni középiskoláinkból, miért ragaszkodnánk oly erősen a latinhoz? Valóban nem lenne rá okunk, sőt talán bünt követnénk el ifjúságunk ellen, ha a latin nyelv tulságos szorgalmazásáért egyéb tudományokat hanyagoltatnánk el általa.

Az emberiség, a történelem csalhatatlan tanúsága szerint, folytonosan előrehalad, a mult idők műveltségét átveszi, felszívja, absorbeálja, ugyanazért nem látjuk annak szükségét, hogy örökké az ó-világ nyelveivel s irodalmaival foglalkoztassuk középiskolai növendékeinket. Hiszen a mai német, angol, francia irodalmakban mind föllelhető az, sőt annál sokkal több, a mivel a görög vagy latin irodalmakban találkozunk. Azok teljesen túllőnek a czélon, a kik azt állítják — mert vannak ilyenek is — hogy a görög nemzet oly magas szellemi életet élt, a melyet sem előtte nem élt még más nemzet, sem ezután nem fog élni. Az első állítást magunk is valljuk, a másodikra nézve megjegyezzük, mint már említők is, hogy a görög műveltség igen tiszteletreméltó előképe a mai európai emberiség civilisációjának, s a különbség csak az a két műveltség között, hogy míg a görög szellem megkezdte a valódi művelődés dicsó pályáját, addig a mai európai szellem kifejlesztette, megnövesztette az akkor még csak pályáiban levő tudományt. Hogy ne látszassunk olyat állítani, a mi be nem bizonyítható, idézzük korunk egyik elsőrangú íróját Drapert, ki a „Szellemi kifejlődés története Európában“ című műve XXV-ik fejezetében következőleg nyilatkozik:

„Az értelmi korszak Európában a görög értelmi korszak minden sajátságaival bir. Itt ujjabb képviselőit látjuk Ptolemäus Philadelphus királynak, olvasztókezemenczéi és tégelyeivel, a csillagvizsgáló Hipparchusnak, Arisztillus és Timocharesnek, kik körnegyedlőkkel s gyűrűsgömbjeikkel a bolygók mozgásait meghatározzák, Eratosthenesnek, ki a föld területét méri, Herophilusnak, ki az emberi testet boncsolja, Archimedesnek, ki a mechanika és hydrostatika törvényeit megállapítja, Manethonak, ki Egyptom régi uralkodóházainak evkönyveit összehasonlítja, Euklidesnek és Apolloniusnak, kik a matematikát javítják. Itt látjuk az alexandriaiakhoz hasonlő növény- és állatkerteket, s a Nilforrásait kutató expediókat. Az észirányzat ugyanaz, de a haladás nagyobb mérvű s hatályos eredmények által világosittatik. A madagascari kutatásokat a föld körülhajózásai, Hero forduló gőzgépét Watt párosjáratu gépe, Ptolemäus nagy evezőpadokkal ellátott bárkáját az ócean-gőzös, a pharoszi árva őrtüzet az ezer szilárd és forgó fényű világító tornyok, az arab ménen vágatató futárt a gőzmozdonyok és villanytávirók, a serapäumi scriptoriumot papyrus-polezaival a számtalan nyomdák, Ptolemäus „Almagest“-jét Newton „Principia“-is magát a muzeumot az angol, francia, olasz, német, holland és orosz bölcsészeti társulatok, egyetemek, kollegiumok s egyéb tudós intézetek helyettesitik.“

Mi tehát, tekintve a középiskolák által elérendő czélt,

t. i. az intellectus kifejtését, a görög s főként a latin nyelv kötelező tanulását eddigi fejtegetéseink alapján feleslegesnek tartjuk.

Hanem van egy tábor, van egy párt, s pedig hatalmas, mely a latin nyelvet szorgalmazni fogja a jövőben is, ez az, ultramontán papi had. Róma először világhódító volt, s mint ilyenek, nyelve világnyelvvé lón, azután a pápaság nagyszerű intézménye által Róma városa a kereszténység központjává s nyelve az egyház nyelvévé vált. Ezen tábor az, mely Róma zengzetes nyelvét még sok ideig pártolni s iskoláinkban szorgalmazni fogja. Ennek érdekében is áll ezen törekvés, mivel a latin nyelv az összes ker. világ papságának összekötő kapcsa. Hogy mennyire pártolja a papismus a klasszikai irányban bármily botorul működő tudósokat, olvashatni Schlosser, Buckle műveiben, midőn Voltaire-t, ki a klasszikus történészek botor tévedései ellen kikelt, a leghevesebb üldöztetés tárgyává tevék.

Mi tehát a középiskola kötelezett tantárgyai közül mindenféle antique classicismust kihagyatni, s annak, ha kell, méltó képviseltetését az egyetemre áttenni véleményezzük. Nekünk értelmes, művelt és magyar középosztály kell. Oly középosztály, mely mind a gyakorlati életben megállja helyét, mind a tudományos téren, ha akar, haladni bírjon. Ilyen középosztályt mai gimnáziumaink nem nevelnek. Hangsúlyozzuk tehát ismét a magyar nemzeti nevelést, a moralis és intellectualis tehetség modern eszközökkel összehangzatos kifejlesztését.

IV. V. VI.

A reáltanodák megfelelnek-e feladatuknak? Ha nem, miben van e fogyatkozás oka? Nem ugyanazok-e itt is a fogyatkozás okai, melyek a 2-ik sz. a. kérdésbe tétettek? — Mi reformokat kell tenni a) a gimnáziumok, b) a reáltanodák szervezetére nézve, c) minemű szerves kapcsolatba lehetne avagy kellene hozni a gimnáziumokat a reáltanodákkal? Nem volna-e szükséges a kétféle közép-tanoda alsó osztályait lehetőleg egybekapcsolni, vagy legalább a gimnázium alsó 4 osztályát a reáltanoda alsó 4 osztályával összeegyeztetni? — Miután a törvényhozás a felső nép- és polgári iskolák felállítását elrendelte, s ezek már eddig is szép számmal keletkeztek, fenntartandók-e még ezután is az alreáltanodák?

A magyar miniszterium által jelen alakjában kitűzött IV., V. és VI-ik kérdés már természeténél fogva olyan, hogy azokra felelni a m. miniszterium által kivánt álláspontból csak a reáliskolák benső szervezetét közelebbről ösmerős kiválólág azok körében működő szakférfiaknak lehet. Nem is czélunk eddig kifejtett nézeteink alapján azok részletes bonczolgatásába bocsátkoznunk, miután már többször hangsúlyozott álláspontunk ezt meg sem engedné; beérjük azzal, hogy kijelentsük, miszerint mi külön reáliskolát vagy gimnáziumot nem akarunk, de realgimnáziumot sem, hanem tisztán oly közép-iskolát, mely magyar nemzeti alapon az ember intellectuális, morális és aes-

thetikai tehetségeinek összhangzatos kifejlesztését czélozza, s a mai korszadalmi igényeknek megfelelő általános műveltséget adjon.

Azon kérdésre: mily reformokat kell tenni a) a gimnáziumok, b) a reáltanodák szervezésére nézve, c) minemű szerves kapcsolatba lehetne avagy kellene hozni a gimnáziumokat a reáltanodákkal: kimerítő válaszukat a következő czikkünkben adjuk.

VII.

Mily reformokat kellene a középtanoda rendszerébe, a tanítás módszerébe, a rendtartás és fegyelem gyakorlásába behozni?

Mindabból, a mit idáig előadtunk, világos, hogy azon rendszerrel, mely iskoláinkban s különösen a középoktatás fokán dívik, okvetlenül szakítanunk kell. A foltozgatás, tákolás ezen rendszeren azért sem segíthet, mivel annak éppen lényeges hibáit nem képes eltávolítani. Ezen lényeges hibák pedig szerintünk a következők: mindenekelőtt 1) azontéves föltevés, mintha a középtanodának lényegesen az lenne feladata, hogy egy másik iskola részére előkészítsen, azaz oly előképzettséget nyújtson, melynek az ifju egy más fokon vehesse csak hasznát. Ez a mai középiskola dogmája, ez főczélja, törekvéseinek netovábbja, s egyszersmind ez az a lapis offensionis, melyet míg utunk-

ból el nem háritottunk, egészséges, radikális reformról nem ábrándozhatunk. Tanfériak, egyletek, miniszter mind ezen dogmába botlanak, midőn a középtanoda reformjához látnának, s ez oly erős szirt, melyen sok akarat megtört már, ez oly magas khinai fal, melyen ugyancsak nehéz áthatolni egyéb felfogásnak. Innen van az, hogy bármennyiszer találkozzunk is reformtörekvésekkel, azok csak lényegtelen dolgok körül látszanak forogni, s az iskolának új alakot adni, a tananyaggal komolyan számot vetni nem képesek. Az országos közoktatásügyi tanács törvényjavaslatát szintén ezen téves előfeltevésre alapítja, de ezen nem csodálkozunk, mivel a testületek mindig és mindenütt conservativek; azonban, hogy a magyar tanügy t. férfiai sem mernek a rémnek szemébe nézni, s törvényjavaslatukban ugyancsak találkozunk ezen téves előfeltevésre alapított definitioval (Magyar Tanügy 1873. II. évf. I. füz.) I. II. §. „A gimnázium a tudományos pályákra való előkészítést azon szempontból és irányban eszközli, hogy a modern művelődésnek szoros összefüggését az ókori klasszikai polgárosodással fentartsa; míg a reáliskola csupán a műegyetemi tanulmányokra és kivárlólag a modern művelődés eszközeivel készít elő“, ezen már inkább csodálkozunk. — Téves pedig ezen felfogás nemcsak azért, mivel a középoktatást csak előkészítőnek véve fel, már eleve lehetlenné tesz annak körében minden nagyobb mérvű átalakítást, hanem téves szerintünk azért is, mivel magát a középoktatást is két külön irányban vezeti,

t. i. gimnáziumi és realiskolaiban. S ezen osztályozást ismét azon sajátságos okból teszi, mivel az egyetemi szaktanítás körében kétkülön ágat fedez fel, t. i. ugynevezett tudományegyetemet és műegyetemet. Mi ezen felfogás ellenében azt valljuk, hogy valamint a felső, tehát egyetemi, ugy a középoktatás terén is csak egy irányt tartunk helyesnek. Valamint csakis egy egyetemet ismerünk, mely a tanulás és tudás minden irányzatát, minden ágát magában foglalja, tehát szakszerű képzettséget ad a jogásznak, orvosnak, tanárnak, technikusnak, stb., — azonképen a középoktatás terén is csak egy középiskolát fogadunk el, melynek feladata magyar nemzeti alapon az ember intellectualis, morális és aesthetikai tehetségeinek össszhangzatos kifejlesztése s a mai kor s társadalmi igényeknek megfelelő általános műveltség megadása. Ez levén a cél, mely után minden erővel törni kell, nemcsak fölöslegesnek, de lehetetlennek látszik előttünk a középoktatásnak, mint a szakoktatásra előkészítőnek felfogása s ebből folyólag két külön antique és modern irányban vezetése. A középoktatás eredménye nézetünk szerint nem előkészítés az egyetemi szaktanításra, hanem képesítés egyrészt az életben megállásra, másrészt bármely tudományirányban haladásra. — De ha egyebeket ez uttal mellőzünk is, s csak az országos közoktatási tanács által készített középtanodai törvényjavaslatot vesszük vizsgálat alá, magából ezen munkálatból teljesen kiténik a kétirányú középiskolának felesleges volta.

Említett munkálat II. fej. 4--8. §-aiban a kétirányú középiskola tantárgyait következőleg állapítja meg: I. a gimnáziumban: 1. latin, 2. görög, 3. magyar (irodalomtan, szépirodalom, szónoklat, költészet), 4. német, 5. földrajz (hazai és általános), 6. magyar történelem, 7. világtörténelem, 8. mennyiségtan, 9. természetrajz, 10. természettan, 11. mennyiségtani földrajz, 12. vegytan, 13. bölcsészeti előtan, 14. rajz, szépirodalom, testgyakorlat. II. A reáliskolában: 1. német, 2. francia, 3. magyar, 4. földrajz, 5. magyar történelem, 6. világtörténet, 7. mennyiségtan, 8. természetrajz, 9. természettan, 10. mennyiségtani földrajz, 11. vegytan, 12. bölcsészeti előtan, 13. ábrázoló mértan, 14. rajz, szépirodalom, testgyakorlat. Ezek a rendes tantárgyak. Igen evidens ebből is, miután a különbség csak az, hogy a reáliskolában a latin és görög nyelvek helyét a német és francia foglalja el, s ezentúl az ábrázoló mértan kivételével minden tantárgy egyezik a gimnáziumiakkal, hogy ha a középiskola egyik formája a reál, a két óvilági nyelv kivételével ugyanazon műveltséget képes adni, melyet a másik, mondjuk igen evidens, hogy a középiskola kettős formájára, melyet csak is a latin-görög studiumok kedvéért akarnak fentartani, teljesen fölösleges. Egy iskola ez, uraim, minden ízében, annyira egy, hogy ha, a minek mindenesetre eljön ideje, a tiszteletreméltó ó-klasszikai studiumokat az universitás magas sphaeráiba, t. i. illető helyökre áttesszük, higgyétek meg, az elárvult ábrázoló mértan egymagáért külön iskolát követelni nem fog.

A másik nem kevésbé téves feltevés, melyet a gyakorlat napjainkban épen erősen alkotóik ellen fordít, az, miszerint a középoktatás centruma a nyelvtanítás. Ez a nap, mely körül a többi bolygóknak forogniok kell. Ha már ezen elvet felállítjuk, igen természetes, hogy van szükség külön reáliskolára és külön gimnáziumra. Mivel a reáliskolában a német és francia, a gimnáziumban a latin és görög mint fő-főképző eszközök első helyet követelnek, s ez által meghúzzák azon válaszfalat, melyet vonni épen a mai értelmi korszakban fölösleges. Nem kicsinyeljük mi a nyelvek, mint képző-eszközöknek fontosságát, csak túlbecsülni nem vagyunk hajlandók, egyéb tudományok rovására. A középoktatásnak kétségkívül fontos tényezői, de nem kevésbé fontosak s becsesek ám a történelmi, természettudományi, matematikai stb. tudományok. Csak azt legyen szabad ismét megjegyeznünk, hogy a nyelvészeti studiumok körében azon nyelveknek s irodalmaknak, melyek a mai kor észjárásával, tudományával, műveltségével ismertetnek meg, határozottan nagyobb, behatóbb fontosságot tulajdonítunk, mint az ó-világiaknak s jelestül a még mindig roppant sok privilégiummal felruházott latinnak. S hogy ezen nézetünk nem elszigetelt, nemcsak a lajtántúli radikális mozgalmak, hanem a közoktatási tanács törvényjavaslatának indokolása is, bár tervezők által csak a reáliskolákra értve, erősen bizonyítja a következőkben. Indokolás II. fejt. 6. §. d). A francia nyelv, mint rendes tantárgy, csak oly

reáltanodáknál adható elő, melyekben a német nyelv akár tannyelvkép, akár a magyar tannyelv mellett rendes tantárgykép tanítatik, különben a rendkívüli tantárgyak közt foglal helyet. Hogy a reáltanodákban a nyelvek tanítására csak annyi gondot kell fordítani mint a gimnáziumokban, magától értetődik. Itt csak az a kérdés: indokoltabb-e a francia nyelvnek fölvétele inkább, mint a latin? Senki sem vonhatja kétségbe a latin nyelv és irodalom hatását és szükségességét a maga helyén, ámde valamely nyelvnek fölvétele a rendes tantárgyak közé csak akkor indokolt, ha tanítása annyira vibető, hogy művelő hatása nyomatékosan érezhető legyen; ily hatást azonban a latin nyelv a reáltanodákban sohasem fog eszközölni. Még a poroszországi 9 osztályu reáltanodák tanárai is bevallják, miszerint a tanulók nem haladnak a latin nyelv ismeretében annyira, hogy az irodalomnak is hasznát vehetnék. Nálunk annyira sem fognának menni mint Poroszországban, minthogy a 8 osztályu intézetben kevesebb idő áll rendelkezésre, mint a 9 osztályuban. De a műegyetemen, hová a reáltanodákban készülnek, nincs is alkalmuk az ifjaknak klassikai tanulmányaikat folytatni, technikai életpályájuk pedig tőlük inkább az újabb nyelvek ismeretét követeli, melyekben azon szakmunkák irvák, melyekre további kiképeztetéstikben szükségök van, e téren a latin nyelv tudatának semmi hasznát sem fognák venni. Ebből világos, hogy a technikusnak életpályája sikeres megfutásához a latin nyelv tudására szüksége nincsen. Azon érvek, melyek a latin nyelv szükségessége mellett felhozatnak, éppen nem

olyanok, hogy megdönthetők ne volnának. A latin nyelv védelmezői azt mondják, hogy a terminologia megértésére igen szükséges; pedig tény, hogy e nyelv ismerete távolról sem elégséges a tudományos terminologia megértésére s megmagyarázására. Mondják továbbá, hogy annak, ki talán a reáltanodából a gimnáziumba akar átlépni, könnyíti az átmenetelt. Erre azt kell megjegyezni, miszerint az ily átmenetel nincs megakadályozva az által, hogy a latin nyelv nem vétetik fel a rendes tantárgyak közé. Azoknak, kik jövő életpályájuk iránt nincsenek tisztában, minden reáltanodában lesz alkalmuk a latin nyelvet rendkívüli tárgyként tanulhatni. A latin nyelvet ily átlépők kedvéért rendes tantárgyul fölvenni annyit tenne, mint az általános czélt esetleges kivételnek feláldozni. Eddigi tapasztalat szerint ugyanis az átlépők száma alig $\frac{1}{100}$, így sehogysem volna indokolva $\frac{99}{100}$ -kot lekötelezni éveken át egy oly tárgy tanulására, melynek reális hasznát venni nem fogják, és melynél rájuk nézve sokkal hasznosabbat tanulhatnak. Hogy az, ki latinul tud, könnyebben tanulhat meg bármely román nyelvet, az bizonyos; csak hogy azt sem lehet tagadni, miszerint azon idő alatt, mely a latinnak megtanulására kívánatik, két élő nyelvet is megtanulhat. Mindezen oknál fogva czélszerűbb a reáltanodákban a latin nyelv mellőzése mellett rendes tantárgykép a francziát taníttatni. A francia nyelv fölvetését ajánlja azon körülmény, hogy az jelenleg még mindig uralkodó s általában ismert nyelve Europa művelt köreibek. De nyelvtanának képző ereje alig lesz csekélyebb,

mint a latiné; alaktana nem oly gazdag ugyan, de mondatana annál inkább, és oly finomsággal bír, melynél tökéletesebbet néha a latinban is hiában keresnénk. Ehhez járul még remek irodalma s ugy bősége mennyiségtani, természet-tudományi s technikai jeles művekben, melyeknek felhasználására s értékesítésére magának a francia nyelvnek tudása a legjobb kules.“ — Miután pedig mi, mint már több ízben említettük, különült reáliskolát és gimnáziumot nem akarunk, sőt miután a közoktatási tanács két különálló középiskolája is a tantárgyakat illetőleg csak annyiban különbözik egymástól, hogy míg a reálban előjön az ábrázoló mértan, mely a gimnáziumban nincs, s a gimnáziumi latin és görög helyett a német és francia nyelv, világos, hogy ha egyéb reformokat nem sürgetnénk is középiskoláinkra nézve, mint a latin és görög studiumok elhagyását, a két iskola egysége már így is kitűnnék s ezéjének ugyanazonsága, ha az egyetem körüli felfogás az ajánlottuk uton módosulna s illetőleg az egyedül helyes ösvényre térne, rendkívül szembeszökővé lenne.

Mi azonban egyéb reformokat is óhajtunk, s hogy ezek mily természetiek legyenek, ha álláspontunkat ismét megemlítjük, azt hiszszük, hosszabb indokolás nélkül is ki fog tűnni. A középiskola nézetünk szerint egységes, sem nem antique-klassikai alapon álló gimnázium, sem nem az eddigelé minden magasabb eszményítést nélkülöző reáliskola, hanem oly középiskola, mely magyar

nemzeti alapon szervezve, az ember intellektualis, moralis és aesthetikai tehetségeinek összehangzatos kifejlesztését célozza s ezáltal a mai kor társadalmi igényeknek megfelelő általános műveltséget ad.

Ha végigtekintünk azon három nagy tankörön, melynek minden egyes gyűrűje az ember tehetségeinek fejtését célozza, azt tapasztaljuk, hogy mindhárom nagy tankör, u. m. népoktatás, közép- és felsőoktatás, önmagában véve befejezett egész képét nyújtja. A nép- vagy elemi oktatás célja, az általános elemi ismeretek közlése által a társadalom bizonyos köreiből önállóságra képesítés. A felsővagy egyetemi oktatásé a szakképzettség megadása. Ez, mint amaz, szintén teljesen bevezetett, befejezett, s a mit mindkettő nyújt, azt már csak az élet fogja tovább fejleszteni, melynek egészséges társadalmi állapotok között tanulásra kell ösztönöznie a jóra való embert minden fokon, minden körben. A közép oktatás, már mint neve is mutatja, a kettő között foglal helyet, adván általános műveltséget magasabb, tehát nem épen elemi, hanem magasabb tudományos fokon. Magára nézve az elemi vagy népiskolát előkészítő intézetül sem a jelenben, sem a jövőben nem tekintheti épen amannak specialis rendeltetése miatt, vagy legfeljebb csakis annyiban, amennyiben a népiskola az írás-olvasás és elemi számvetés ismeretébe vezeti tanulóját. De viszont önmagát sem tekintetheti a felső szakoktatás, tehát egyetemi oktatás előkészítőjeként, s

nem tekintheti ezen sokszor hangsúlyozott előkészítést valamely speciális feladatának; természeténél, rendeltetésénél fogva, mely az általános műveltség megadása, legfeljebb azt engedheti meg, hogy képesített növendékei terszésszerinti szakirányban a tankör bevégezése után okvetlenül haladhatnak. Tehát megadja ugyan a szakoktatásnak épen az általános műveltség közlése által mindazon garantiákat, melyekre annak szüksége van vagy lehet, de ezeket épen rendeltetése, saját természete által adja meg, minden különösebb érdeklődés nélkül a felső szakoktatás speciális célja iránt. Befejezett önálló tankör tehát a közép oktatás, melynek semmi köze ahhoz, vajon képesített növendéke akar-e szakirányban haladni vagy nem? — Igy értvén a célt, igen természetes, azon eszközökkel is tisztába kell jönnünk, melyek lehetővé teszik azt elérni. De ennél mi sem világosabb. Ha meg akarjuk adni az általános műveltséget, három irányban kell afelé törnünk, s ezen három irány: 1. a morális, 2. az aethetikai, 3. az intellectuális érzék kifejlesztése.

A mi már az ember ezen tehetékeinek kifejlesztését illeti, mindhárom teheték rendkívül becses eszközök által fejleszthető. A morális érzéket a vallás erkölcsi magasztos elvek, az aethetikait a magyar irodalmi szak, a művészetek, és pedig ének, hangszeres zene, rajz, gimnastika, az intellectuálist pedig kiválóan azon tudományok hivatvák kifejteni, melyek par excellence értelmi alapokon nyugszanak. Ismét nem mindegy, mily sorrendben történjék

az ember három tehetékének fokozása; a sorrendet, ha okos eredményt akarunk, matematikai pontossággal kell megtartanunk. Így a morális érzéket és tehetéket kezdettől fogva minden fokon, és pedig önmagából az emberből kell kifejtenünk, míg az aesthetikai némileg megelőzni tartozik az intellectuális fejlődést. Azonban nem befejezőleg, hanem emennek támadtával vele együtt haladólag, később egymást áthatólag, kiegészítőleg. Ismét az intellectus fokozásánál a tudományok rendje épen úgy megtartandó, mint ezt általánosságban a morális és aesthetikai érzék kifejlesztéséről elmondtuk. E fokon azért figyelembe kell vennünk a következőket: a tudományszerzést mindig azon az uton kell czéloznunk, mely a legtermészetesebb. Már pedig mi lehet természetesebb és értelemfejlesztőbb, mint növendékeinket az egyszerű ismeretéről fokozatosan továbbtovább kalauzolni az összetettebbre.

Azon hármass tankör, vagy helyesebben szólva fejlődési kör, melyen az embert végig kell vezetni, e szerint következő:

- I. *Moralis* — általános vallás erkölcsi alapigazságok közlése, fokozatosan emelkedőleg az összszerűről az elvontra.
- II. *Aesthetikai*, még pedig: 1. testgyakorlat minden faja — 2. ének-zene, 3. rajz, szépírás, 4. magyar irodalmi studiumok.
- III. *Intellectualis*, ugyanis: α) természettudományiak: 1. matematika, 2. astronomia, 3. physika, 4. chemia, 5. biologia,

β) történelmiek: 1. mennyiségtani földrajz, 2. magyar történelem, 3. egyetemes történelem, 4. hazai és egyetemes összehasonlító földrajz; 5. az emberi nem művelődésének története.

Már most nézzük fővonalaiban az aesthetikai és intellektualis fejlődési kört. Az aesthetikai studiumok célja az ember szép iránti érzékét fejleszteni, még pedig formális uton mindenekelőtt. Ezen aesthetikai formális képzés eszközöltetik: 1. a már említett művészeti tárgyak, 2. a magyar irodalmiak által. Mindenik a szépet kutatja, az idomi tökélyt érzékelteti. Az intellektualis körben ezen aesthetikai formális képzésnek megfelel az intellektualis formális képzés, melynek főeszközlője a matematika. Hogy azonban ezen képzés gyümölcsöző legyen, szükséges a középiskolának didaktikai s methodikai tekintetben kettéválasztása. Vagyis szükséges előbb a dolgok külső természetével, szemléltető uton, azután azok belsejével a rendszerítés útján megismerkednünk.

Hogy mikép óhajtanánk különösen az intellektualis körben ezen cél elérést, szabadjon az ajánlottak tanulmányozási tárgyak némi méltatásába bocsátkozva, rendszerünket, bár rövid vonásokban a következőkben előadnunk. Az intellektualis körben mint az aesthetikait azzal összzsekötő, átmeneti studiumok, mindenekelőtt a nyelvészet-irodalmi tanulmányok azok, melyekre figyelmünket irányoznunk kell. Ezen tanulmányok míg egyrészt a for-

mai képzés becses eszközlője, másrészt mivel kivált irodalmi tekintetben a szépérzékét is fokozatosan fejlesztik, a szépirodalmi-művelődési körnek az értelmivel összekötő kapcsolata. Az értelmi művelődési kör ezen első gyűrűje a dolog természetéből örökös folyólag 1. a magyar nyelvet és irodalmat, 2. a németet, 3. a francziát öleli fel. Azon kell tehát lennünk, hogy középiskoláink nyelvtanítási központjává a magyar, mint nemzeti nyelv tétessék, s mindazon órák, melyek eddigelé gyümölcstelenül fordítottak a latinra, gyümölcsözőleg használtassanak fel a magyar nyelvtanítás érdekében. Az anyanyelv alak- és mondattani pontos megismertetése, a nyelvnek szó- és írásbeli hibátlan használata a költői és szónoki műfajok gyakorlati érzékeltetése által az írásművek elméletének törvényei inductív utón kifejítése képezze tehát a magyar nyelvtanár munkájának derekát. Ha a magyar nyelvészeti tanulmányok oly eredményesen fognak előadatni, a mily eredménytelenül kezeltetnek máig, akkor biztos zálogát birjuk az idegen nyelvek okos és eredményes tanulmányozhatásának is. Az idegen nyelvek tanításának mai eredménytelensége egészen azon sarkallik, hogy az anyanyelv s annak irodalmi kezelése mód nélkül el van hanyagolva, másrészt azon sajtóságon oktalanságon, miszerint a gimn. oktatás centrumává a hajdani zsarnok Roma idegen eszmekörben mozgó nyelve tétetik. — Az anyanyelv után szükségli rendszerünk a szomszéd művelt, tudós német nemzet nyelvének s a francziáénak taníttatását s pedig fokozatosan előrehaladólag oly módon, hogy míg a középiskola

1. és 2-ik osztályában csakis a magyar nyelvvel foglalkoztatná a növendéket, a harmadikban megkezdetné vele a németet, az ötödik osztályban pedig a francziát. Alapelvtől pedig azt vagyunk bátrak hangsúlyozni, hogy először addig, míg az anyanyelvben lehetőleg tájékozva nincs a növendék, idegen nyelvre ne oktattassék; ha pedig az idegen nyelvek oktatása megkezdetik, ismét csak egy nyelvvel kezdessék az, de kellő óraszámom és erélyvel, s ha úgy a hogy ebben az egyikben is megerősödött a tanuló — mire két év bizonyára kell — történjék meg az átmenet egy másik idegen nyelvre. Lenne tehát az I. II.-osztályban magyarnyelv, III. IV.-ben német, V. VI. francia s a magyar és német nyelvészeti tanulmányok tovább folytatása. Az idegen nyelvekben elérendő czél a nyelvnek irodalmi megértése, bizonyos fokig szó- és írásbeli használata. A mi magát a módszert illeti, csak annyit jegyzünk meg, miszerint mind az anyanyelv, mind a német és francia tanítása először teljesen gyakorlati legyen, a nyelvtan törvényei összehasonlító alapokon észfejlesztőleg vonassanak ki az olvasmányokból, s csak a magasabb fokon ismerkedjenek meg a növendékek a rendszeres deductiv nyelvtannal, mint a nyelvtörvények hiteles codexével. Már maga a deductiv nyelvtan s tulfelől a logika, mint a nyelvtani tanulmányok rendezői tekinthetők, s kétségkívül a rendszeres gondolkozás az ítélő tehetség igen becses és biztos kifejtőitül.

Az értelmi tankör második gyűrűjét a földrajz-történelmi oktatási kör képezi, s e körbe fel-

veendő a következő tantárgyak: 1. földrajz, még pedig a) mennyiségtani, b) összehasonlító és pedig α) hazai, β) egyetemes; 2. történelem még pedig 1. hazai, 2. egyetemes. A mi már ezen tantárgyak módszertani kezelését illeti, jelesen a történelemét, ennek a középiskola első két osztályában teljesen biografikusnak kell lenni bizonyos elkerülhetlen földrajzi utalásokkal kapcsolatban. A III., IV. osztályokban fokozatosan elmarad a biografikus tárgyalás, s helyt ad a politikai események leíró ismeretének, folytonosan kísértetve a földrajz által. Az V. és VI. osztályokban tisztán a politikai történelem tárgyalatik, tekintettel s előkészítőleg az emberi szellem fejlődésének történetére, hogy a VII. és VIII-ik osztályban törés nélkül helyt adjon az emberi művelődés és szellemfejlődés érdekes s kiváló fontosságú történetének, mint a történelmi tanulmányok csuespontjának.

A harmadik gyűrűt a kiválóan ugynevezett exact tudományok képezik, ezek: 1. matematika, 2. astronomia, 3. physika, 4. chemia, 5. biologia. Az exact tudományok körében a matematika kétségkívül a többi alapjául tekinthető s mint legegyszerűbb, ezen körben az oktatás kiindulási pontját is hivatva van képezni. Minél inkább előre haladunk az exact tudományok körében, annál inkább összetett tümenyekkel találkozunk, de melyek mind az előzőkön nyugodván, egymással a legszorosabb összefüggésben vannak. S így ha a matematikai biztos basis megvan s azon tudományt keressük, melynek már emez képezi alapját, de mely

tüneményei természeténél fogva emennél komplikáltabb, de azért, sőt épen azért, mivel alapul a másikat bírja, amazal egyenlő biztosságú — ez az astronomia. S innen a legközelebbi lépés természetszerűleg a physikára, majd a chemiára és biológiára vezet. Ezek egymást szükségkép feltételezik s kiegészítik, mivel az élettan a vegytan, ez a természettan, majd ez a csillagászat, ismét ez a matematika nélkül teljesen lehetetlen. S miután ezen jelzett tudományok az intellektualis tankör harmadik fokozatában az emberi értelmi fejlesztés alapvetői, világos, hogy az általános műveltséget adni törekvő középiskolának ezen tudományok segélyével kell kifejlesztenie növendékeinek értelmi tehetségét. — A mi illeti ezen tudományok methodikáját, annak tárgyalásába sem nem bocsátkozunk, sem pedig beleereszkedni szükségesnek nem tartjuk, csak azt jegyezzük meg, hogy valamint a történelmi tanulmányok körében, úgy az exact tudományokéiban is először ismertetünk, azután figyeltetünk s végre összehasonlitunk. Így p. o. az élettan, a középiskola III. osztályában észszerűleg követeli a természetrajz megkezdését, még pedig a téli félévben az ásvány- a nyáriban a növénytan tárgyalását. Természetes, hogy a természetrajz ezen fokon teljesen szemléltető, ismeretszerző. Ennek a magasabb fokon a figyeltető és összehasonlító eljárás felelven meg, a III-ik o. növény- és ásványtanából az V. és VI. osztályban szükségkép geologia és növényi physiologiának kell lenni, valamint a IV. osztályban a földrajz és a természetrajz tárgyalásának.

tály állattana a magasabb fokon, tehát a VII. o.-ban állati physiológiává változik, melyet betetőz a VIII-ikban a biologia, a szerves élet változatos tüneményeinek összehasonlító tanulmányozása s csúcspontul az anthropologiai-fiziológiai-pszichológiai tüneményeivel. Mig tehát az alsóbb fokon az eljárás tulnyomólag szemléltető volt, addig a magasabbon összehasonlítóvá lett. Amott tehát gyakorlati, ismeretgyűjtő, emitt tudományos, rendszerező.

A mi illeti azon kérdést: mily reformok hozandók be a középiskolai rendtartás és fegyelem gyakorlásába? Röviden, magára az iskolai rendtartásra nem vonatkozva, mivel a mit mi az iskolai rendtartás alatt értünk, az iskolánként változó lehet a dolog természete szerint, a fegyelem gyakorlásáról azt jegyezzük meg, hogy az minden fokon tartozik humanus lenni. Tudjuk, hogy jelenben ezen ideál nem mindig érhető el. Oka ennek azon siralmas körülményben rejlik, hogy a növendékek egy tekintélyes $\frac{1}{10}$ -a szülei által teljesen neveletlenül adatik az iskolába. Már pedig az iskola s főleg a középiskola nem annyira nevelő, mint tanító-intézet. A nevelést nem zárja ugyan ki köréből, sőt a tanítás alapjává teszi, azonban már természeténél fogva is az előleges okos, bevégzett családi nevelést szükségképen feltételezi. Ha műveltebb szülők, műveltebb gyermekeket fognak iskoláztatni, mint a maiak, akkor kétségkívül oly fegyelmezésre, minő még a mai leghumánusabb is, alig lesz szükség. Annyit azonban kimondunk, hogy a fegyelem, em úgy minő Salamon Ferencz „Közoktatásunk reformja“ czimű kitűnő művében ajánlatik,

a tanártól heterogen közeg, hanem a tanár s illetőleg a tanári kar által gyakorlandó, s a tanári szék oly biróságnak tekintendő, melynek ítéletétől felebbezésnek helye ne legyen. Fel kell tennünk a tanárokról, kiket a nevelés, oktatás nagy felelősségű missiójával megbizunk, mind azon belátást, hogy növendékeiket nemcsak oktatni, hanem kihágásaik esetében megítélni s humanusan büntetni is képesek, mind azon lelkiismeretet s becsületet, hogy az adott hatalommal visszaélni nem fognának. — Említők, hogy jó családi nevelésben részesült fiut kell csak befogadni, kivált már középiskoláinknak, ebből következik, hogy a fegyelem körében semmiféle testi büntetés, a milyen még különösen a papi kegyes iskolákban ma is divik, helyet nem foglalhat. A büntetési fokozatok ezek lehetnek: 1) az illető tanár általi szelid megintés szóval; 2) az igazgató általi megfeddés; 3) az iskolai szék általi megdorgálás; 4) a tanintézetből való kizárás. Ezen büntetésnek pedig kizárólag csakis erkölcsi kisebb-nagyobb kihágások, vétségek miatt sujthatnák a tanulót. Tanulásért soha semmiféle körülmények között sem szabad büntetni, elég a legszelidebb figyelmeztetés, buzdítás, s büntetésül a tanjegy, kalkulus bejegyzése. — Valamint a testi fenyték minden nemét, ugy határozottan vészes következményűnek tartjuk a társadalomra nézve az államiskolákban divatozó azon eljárást, mely szerint, bár csak nagyobb vétségek esetében, a tanulót a birodalom összes tanintézeiteiből kizárják. Ezen kizárás országszerte közöltetik a véttség megjelölésével, milyenek lopás, kártyázás, erkölestelen-

ség, stb. Ez, míg egyrészt teljesen inhumanus s az iskola körében nem tűrhető statariális eljárás, másrészt paedagogiaellenes, mivel feltennünk sem szabad, hogy 10—18 éves fejlődő gyermekek s ifjak megrögzött bűnösök legyenek. Ezekből a köröztetett — gyakran csekélységért igazságtalanul köröztetett — ifjából válhatnak a társadalom legveszélyesebb egyénei. Itt is, ha már kitiltásig ment is a dolog, az eljárás humanus legyen, ne zárassék ki a tanuló mindenik, csak egy intézetből, s büntetéstül egy évre ne vétessék fel másikba, majd eszére tér a vezeklés után, s lesz belőle az emberiségnek tisztességes s jellemes tagja, kiből nincs a becstület kiölvé, a ki nincs a végletekre kényszerítve. Humanismus tehát minden fokon, s inkább türelem és szelídség lelkesítse a tanárt, mint a tulszigorosság, mivel éppen a fegyelmezés és rendtartás körében lehet teljesen igaz ezen mondás: Summum jus, summa injuria.

Említettük azt, hogy a népoktatási kört a középiskolaira nézve előkészítőtül nem igen fogadhatjuk el. Külön kell tehát gondoskodnunk bizonyos helyről, hol a leendő középiskolai tanuló a szükséges előképzettséget nyerje. Ez legczélszerűbben elérhető úgy, hogy a 8-ik életévébe lépett elemi tanuló felvétessék a középiskola előkészítő I-ső osztályába s azután a II-dikba. Ezen két év alatt, tehát 10 éves koráig, a magyar írás, olvasás, gyakorlati nyelvtan, elemi számtan, testgyakorlat, ének legyen fő és kizárólagos foglalkozása. Még pedig főleg a testgyakorlat, hogy egészen ép testü, tisztességes fejlettségü fiuk

lépjenek át a középiskolába, s onnan ismét testi-lel-
kileg ép ifjak kerüljenek ki az életbe, a társadalomba. Ma ne-
velésünk egyik borzasztó bűne, mely lassankint a nemzedé-
kek elkorcsosulásában boszulja meg magát, a test elhanya-
golása, pedig a fejlődés éveiben a test fejlesztésére nem
volna szabad kevesebb súlyt fektetnünk, mint a lélek kép-
zésére. Azért a testgyakorlatok minden neme hivatva van
nevelésünkben az eddiginél fontosabb szerepet játszani, s
kötelessége leendő a lelki fejlesztést a test idomítása által
egészséges egyensúlyban tartani. Arra kell törni, hogy a
középiskolák ne fiatal öregeket, testi bénákat, lelki-
leg elkényszeredett szomorú népet bocsássanak ki kebelük-
ből, mint azt ma teszik, hanem valódi ifjakat, az egészsé-
ges ifjuság virágait, a nemzeti lét biztos zálogait, egyszóval
a nemzet szemefényét. És ezért a testgyakorlat mindenké-
pen ápolandó középiskoláinkban.

VIII.

Mily intézkedéseket kellene arra nézve tenni, hogy elegendő s
kiképzett középiskolai tanáraink legyenek? Különösen mikép kellene
odahatni, hogy a tanárok a középtanodai oktatás minden fokán lélek-
tani alapon nyugvó helyes módszerrel tanítsanak?

Jelenleg divatban van, hol helyes, hol helytelen mó-
don a középiskolai tanárokat uton-utónfélen megtámadni.

Szemökre vetik képzetlenségöket, némelyek lelkiismeretlenségöket stb. Ezen dologban az a legmulatságosabb, hogy vádlók és vádlottak néha meglehetősen egy hajóban eveznek. A mily olcsók ezen vádaskodások, a mily felületesek, ép oly bizonyos, hogy bajok léteznek, de mélyebben, semmint általában azt némely tanférfaink képzelnék. Egyik baj, mely a sikertelenség nagy oka, az elavult rendszer. Még mindig görcsösen ragaszkodnak épen a professorok az ó-kori roskadozó piedestálra állított tanrendszerökhöz. Magyar ifjaknak a helyett, hogy magyar nevelést adnának, adnak latint, a helyett, hogy a nyelvtanítás központjává tennék a mai élő és irodalmi magyart, teszik a latint. Ez az egyik cardinális hiba. A másik kétségkívül methodikai hiba, a mely először nyilatkozik abban, hogy az összehasonlító módszert nem hozzák be iskoláinkba, másik abban, hogy minden áron sok nyelvet markolnak és így keveset szorítanak. Az egész tanpályán a magyar, latin, görög, német francia stb. nyelvek egymást kergetik, az eredmény végül mindenikből siralmas. De mivel ugyanezek sok időt elvesznek egyéb tudományokból, az eredmény azokból is sivár. A képzetlenség általános; s a kiket ezért vádolnak, azok a tanárok. Vádolják őket egy oly eszeveszett rendszer kedvéért, mely miscet quadrata rotundis. Melynek sem arra nines bátorsága, hogy teljesen antique legyen, sem arra, hogy a római Caesarok nyelvével szakítson, s ez a vádaskodás, látszólagos alappal bírván, mindaddig tartani fog, míg magok a tanférfaik álmódozásaikból fel nem ébrednek, míg

egy egészséges, a mai kor követelményeinek megfelelő iskola-rendszert életbe nem léptetnek.

A másik oka annak, hogy kellő mennyiségű és képzett középiskolai tanáraink nincsenek, az, — miszerint a tanári pálya oly sok előkészítélet, a mellett oly fáradtságos, kitartó küzdelmes működést kíván, a milyenre józan eszű ember csak megfelelő erkölcsi és anyagi elismerés s jutalmazás fejében szánhatja el magát. A mi már az erkölcsi elismerést illeti, ez legtöbb esetben el szokott maradni, a másik, az anyagi jutalmaztatás még országosan szégyenletesen nyomorult. A felekezetek, ha 1000 frtot adnak egy tanárnak, már azt hiszik, hogy a díjazás magaslatán tündöklenek s azután azt mondják, nem is igen telik tőlük. Viszont a kormány is igen szerényen szabja ki a tanári munkálkodás jutalmát és habár előnyösebben, mint a felekezetek, de kérdjük, ha egy gyár egy vasuti consortium, hírlap stb. jobban dotálja magasabb munkásait, csoda-e ha professori katedráink mindinkább gyöngébb és gyöngébb tehetetlenségek arenáivá fognak törpülni? Emelni kell tehát a tanári pályát s keresetté tenni: 1. a tanár erkölcsi s tudományos függetlenítése által, 2. a mostaninál hasonlíthatlanul magasabb dotatio segítségével.

A m. kormány napjainkban a tanárok képzésére kiváló gondot akar fordítani. Meg vagyunk arról győződve, hogy ha a létező két egyetemet, t. i. a pestit s kolozsvárit a tudomány igényei szerint szervezik, lehetőleg derék tanerőkkel ellátják, jövőben vidámabb tekintete lesz közép-

oktatásunknak is. S ha a magyar, tanári pályára szándékozó ifju, elméletileg elsa átithatja az egyetem valamely szakán a szükséges tudományt, s azt methodice alkalmazva láthatja a semináriumban és gyakorló iskolában, jó tanerőink válnak rövid időn. Azon ábrándos, gyakorlatiatlan tervről pedig le kell mordanunk, hogy mint a m. ministerium czélbavette, egyetemeinken dr. Ballagi M. szerint (Prot. Egyh. s isk. I. 1872. 45—48 sz.), mint már idéztük, középiskoláink philologiai tanszékeire idegen s épen német tudósokat hozunk. Ezen törekvést annyira impraktikusnak látjuk, hogy ahhoz komolyan bővebben immár hozzászólni sem tartjuk érdemesnek. Emelni kell tehát erkölesileg, anyagilag, a tanári pályát, keresetté kell azt tenni a kiválóbb tehetségekre nézve is, s akkor, ha a mult korhadt rendszerével is szakítottunk, nem lesz panasz, hogy a tanárok a középtanodai oktatás minden fokán lélektani alapon nyugvó helyes módszerrel nem tanítanak.

IX.

Fentartandók-e az érettségi vizsgálatok? Ha igen, meghagyandó-e az azok körül követett mostani eljárás, vagy mikép változtatandó ez? Ki kell-e a netalán ujonnan szervezendő érettségi vizsgálatot a reál-odákra is terjeszteni?

Az érettségi vizsgálatok mai formája fen nem tartható, mivel az tulnyomólag az emlézésre van alapitva, holott azt czélozná, hogy az ifjak intellectualis fejlettsége legyen ál-

tala mérlegelhető. Ha rendszerünk, melyet az esetben hővebben kifejténénk, valóban elfogadtatnék, akkor az érettségi vizsgálatok felől is körülményesebben nyilatkoznánk. A mi rendszerünkben a zárvizsgálat különösen az intellectualis tankör 3-ik csoportozatát venné alapul, a 2-ikből csak az emberi művelődés történetét, az elsőt pedig csak is mint a tudomány eszközeit magában foglalót. E szerint a nyelvekből a nyelv írás- és szóbeli használata s a magyarból annak irodalmi körülményes ismerete vétetnék fel.

X.

Elegendő-e az állam által most gyakorolt felügyelet a nem állami középiskolák felett? Ha nem, miképen kellene azt szabályozni?

Ami az állam által gyakorolt főfelügyeletet illeti, miután mint mindenütt, úgy az oktatás terén is a szatad verseny barátai vagyunk, óhajtjuk, hogy mindenféle iskolát, tehát elemi, közép- és felsőiskolát valamint az állam, úgy testületek, egyesek stb. is állithassanak. Azonban az állam joga és kötelessége legyen őrködni a felett: 1. Vajon a nem állami iskolákban államellenes tanok nem adatnak-e elő? 2. Vajon azon intézetek a törvényhozás által meghatározott kellékeknek megfelelnek-e? — Ha pedig nem felelnének meg, daczára minden bécsi és linzi békekötéseknek kellő erélylyel lépjen fel irányokban az állam.

Ami azonban a középiskolai tanfelügyeletet illeti, úgy a mint a kormány szándékozik ezen intézményt életbeléptetni, azt nem tartjuk életképesnek. A felügyeletnek lényegesen más követelményei vannak a középoktatás terén, mint az elemi iskolák körében. 10—20 középiskolát adni egy tanfelügyelő kezébe, tehát oly intézetet, hol egy állandó igazgató vezetése alatt 12 rendes s vagy 6 mellék-tanár működik, kik a műveltség meglehetősen magas fokán állanak, mondjuk 10—20 ily intézetet adni egy oly férfi felügyelő alá, ki ha minden tekintetben nem genie, működése által inkább ronthat mint építhet, ez szerencsétlen próbálkozás lenne. Helyesebb módja volna az, melyet Salamon Ferencz már idéztük kitünő művében ajánl t. i. a szakfelügyelet vagyis legalább három főszakcsoport kiválasztása s egy-egy felügyelő kezébe adása, amikor is három felügyelő vizsgálna szakcsoportonként minden intézetet s tartana értekezleteket a tanárokkal. Ennek is meglennének a maga veleszületett bajai, de kétségkívül jobban megközelítené az igaz utat, mint azon sine cura, melyet a magyar kormány által említett módon tervezett tanfelügyelői intézmény már eleve is magában rejt. — Hogy pedig a kormány szakfelügyelői a nem állami középtanodák dolgaiba is csak úgy belenézzenek, mint az államiakéba, természetesen nem beavatkozólag, hanem egyszerűen tudomást vevőleg, erről hosszasan nem is beszélünk, miután a középiskolák életérdeke is ezt követeli.

DE DALLMANN 6574

LÉGRÁDY TESTVÉREK KIADÁSAI:

(Pest, nádor-utca 6. sz.)

Az apáca. Irta Diderot. Ford. Szépfaludi. Ára . . . 1 frt

Pudli fejedelem. Regény. Irta Laboulaye. Ford. Amica.
Ára 1 frt 20 kr.

Ginx Baba. Társadalmi és politikai angol regény. Irta
Jenkins Eduárd. Ford. Amica. Ára 1 frt.

Hermann és Dorottya levelei. Irta M. P. Albane. Ford.
Amica. Ára 80 kr.

Ifjusági könyvtár. (Báró Eötvös József utasítása szerint szerkesztve.) *Fen és alatt.* Gyönyörű borítékban és 6 színyomatu képpel, ára 2 frt 50 kr. — *Mesék, kalandok és történetek.* Gyönyörű borítékban és 8 színyomatu képpel, ára 2 frt. — *Vadölő.* Gyönyörű borítékban és 8 színyomatu képpel, ára 2 frt 50 kr. — *Az utolsó Mohikán.* Gyönyörű borítékban és 8 színyomatu képpel, ára 2 frt 50 kr. — *Az utmutató.* Gyönyörű borítékban és 8 színyomatu képpel, ára 2 frt 50 kr. — *Bőrharisnya.* Gyönyörű borítékban és 8 színyomatu képpel, ára 2 frt 50 kr. *Vadfogó.* Gyönyörű borítékban és 8 színyomatu képpel, ára 3 frt. — *Balassa János,* írta Györy Vilmos. Gyönyörű borítékban és 8 színyomatu képpel, ára 2 frt 50 kr.

Tavaszhírágok. Braun Izabella virágos kertjéből 8 színes képpel. Ára 1 frt 60 kr.

Magyar vezérek és királyok arcképcsarnoka. Ragyogó borítékban és 60 könyomatu hű arcképpel. Ára . . . 2 frt.

Egy segédtanító története. Irta Ereckmann-Chatrian. Ford.
Hindy Árpád. Ára 1 frt.

Az angol alsóház és a parlamenti kormány. Irta Laugel
Agost, ford. Timon. Ára 60 kr.

LÉGRÁDY TESTVÉREK KIADÁSAI:

(Pest, nádor-utca 6. sz.)

Az egyesült-államok, az önkormányzat és a caesarismus.

Irta Portalis A. Eds. Ford. Szathmáry Gy. Ára 1 frt 80 kr

Az alsóház rendszabályai. Hiteles kiadás. Ára . . . 40 kr.

Közoktatásunk reformja. Irta Salamon Ferencz. Ára 3 frt.

A m. k. testőrség története, különös tekintettel irodalmi

működésére. Irta Ballagi Al. Ára 3 frt.

Az 1872-dik évi törvények gyűjteménye. A hivatalos „or-

**szágos törvénytar“ hű lenyomása. Hiteles kiadás. 8°. Fűzött
kiadás 1 frt 20 kr. Díszes jelvényekkel ellátott kötött
kiadás 2 frt.**

Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett országgyűlés

**képviselőházának naplója. Hiteles kiadás. Ára: I. kötet
4 frt., II. kötet 5 frt., III. kötet 4 frt 50 kr. IV., V., VI.,
VII., VIII., IX., X., XI., XII., XIII., XIV., XV., XVI.,
XVII., XVIII., XIX., XX., XXI., XXII. és XXIII.
kötetek 4 frt., a XXIV. 3 frt.**

Önsegély élel- és jellemrajzokban. Angolból Könyves Tóth

Kálmán. Két kötet. Ára 3 frt.

Tereptan. Katonai tankönyv. Novák Lajosól. Ára . . . 4 frt.

Az osztrák-magyar monarchia haderőinek szervezete. Ka-

**tonai tan- és kézikönyv. Irta Szendrői Géőze István. —
Ára 2 frt 50 kr.**

M. k. honvédtiszti és tisztviselői névkönyv. 1873. Ára 1 frt.

Az 1848-ki forradalom történelme Lamartinetől. Fordította

Zsűrészky Mihály. Két kötet. Ára 4 frt.

A Fellah. Egyiptomi emlékek. Irta About E. Ford. Amica.

Ára 2 frt 40 kr.

